

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra biblických věd

Marie Kopřivová

ROLE ANDĚLŮ VE STARÉM ZÁKONĚ

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Angelo Scarano, Th.D., S.S.L.

PRAHA 2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 1.7.2009

Obsah

1 Úvod	5
2 Vymezení problematiky	6
2.1 Výraz <i>anděl</i> v současné češtině a v Bibli	6
2.2 Způsob vyhledávání kontextů výrazu <i>anděl</i>	7
3 Role anděla, Božího posla	9
3.1 Andělé	9
3.2 Anděl Hospodinův	10
4 Anděl v jednotlivých knihách Starého zákona	13
5 Anděl v Pentateuchu	14
5.1 Vznik Pentateuchu	14
5.2 Pentateuch z hlediska literárních žánrů	15
5.3 Hospodinův posel v knize Genesis	16
5.3.1 První zmínka o Hospodinově poslu	16
5.3.2 Andělé v Sodomě	18
5.3.3 Obětování Izáka	19
5.3.4 Jákob a Boží poslové	20
5.3.4.1 Genesis 28,10–22 a Genesis 32,2	20
5.3.4.2 Genesis 31,3–13	21
5.3.4.3 Genesis 48,15–16	21
5.4 Hospodinův posel v knize Exodus	22
5.4.1 Setkání s Mojžíšem v hořícím keři	22
5.4.2 Hospodinův posel jako vůdce Izraelitů z Egypta	22
5.5 Bileám a Hospodinův posel (Nu 22,21–35)	23
5.6 Souhrn působení Hospodinova posla v Pentateuchu	23
6 Boží posel v dalších dějepisných knihách	25
6.1 Stručná charakteristika dějepisného díla	25
6.2 Anděl v knize Soudců	26
6.2.1 Vyvolení Gedeona (Sd 6,11–24)	26
6.2.2 Ohlášení Samsonova narození (Sd 13,1–24)	27
6.3 Knihy Samuelovy	27
6.4 Knihy Královské	28
6.5 Souhrn rolí přisouzených andělovi v dějepisných knihách	28

7	Žalmy a kniha Job	29
7.1	Zmínky o andělech v knize Job	29
7.2	Žalmy zmiňující anděly	30
8	Anděl v prorockých knihách	31
8.1	Stručné zmínky u proroků	31
8.2	Andělé u Zachariáše	32
8.3	Andělé u Daniela	32
8.4	Nová úloha anděla v prorockých spisech	33
9	Andělé v deuterokanonických knihách	34
9.1	Anděl a Tobias	34
10	Vztah identity a role anděla	36
10.1	Identita Hospodinova posla a s ní spojené otázky	36
10.2	Působení anděla v starozákonních spisech	38
11	Závěr	40
	Zkratky	41
	Literatura	42
	Bible	43
	Komentáře	44
	Slovníky	44
	Internetové zdroje	44
	Seznam příloh	46

1 Úvod

Cílem této práce je na základě starozákonních kontextů zjistit, jakou roli hrají andělé ve Starém zákoně. V češtině dosud neexistují publikace, které by se tomuto tématu uceleně věnovaly.

České slovo *anděl* je překladem hebrejského slova s významem *posel*. Z českých překladů se pro označení Božího posla výraz *anděl* důsledně používá v Bibli kralické. Z ní jsem také vycházela při vyhledávání příslušných biblických kontextů, připojila jsem ovšem i deuterokanonické knihy.

Úvodní část práce (druhá kapitola) je věnována tomu, jak současný jazyk rozumí slovu *anděl* a jak je chápáno ve Starém zákoně. Třetí kapitola upozorňuje na užívání výrazu *Hospodinův anděl*. Další kapitoly (4–8) se zaměřují na výskyty výrazu *anděl* v jednotlivých knihách Starého zákona a jejich interpretaci v daném kontextu. Desátá kapitola shrnuje vývoj pojetí anděla ve Starém zákoně, který se měnil v závislosti na době vzniku konkrétního spisu. Obsahuje také jádro práce, to znamená přehled rolí, kterých se anděl ve Starém zákoně ujímá. Na konec jako přílohy jsou uvedeny jednotlivé starozákonné úryvky pojednávající o andělech.

2 Vymezení problematiky

2.1 Výraz *anděl* v současné češtině a v Bibli

Slovo *anděl* pochází z řečtiny a do češtiny se pravděpodobně dostalo prostřednictvím latiny.¹ Původní význam tohoto výrazu v řečtině je *posel*. V češtině došlo k významovému posunu a už v biblickém překladu se jedná o speciálního posla, jehož vysílání je vyhrazeno pouze Bohu. Středověká dogmatika se později teoreticky věnuje andělům a na základě biblických zmínek vytváří jejich speciální rozšířené členění a hierarchii.² Tak se označení *anděl* stává vlastně nadřazeným pojmem pro všechny nebeské bytosti obklopující Boha, o kterých se zmiňuje Bible.

Postupem času dochází vlivem výtvarného umění k vytvoření poměrně konkrétní představy o tom, jak tito Boží poslové vypadají.³ Tuto představu dobře ilustruje heslo ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost, které uvádí význam „*nadpřirozená okřídlená bytost zprostředkující styk mezi Bohem a lidmi*“.⁴ Jako metafora se pak toto označení používá pro dobrého člověka nebo krásnou ženu. Při čtení Bible v češtině je tedy třeba mít na zřeteli tento významový posun, který vychází z našeho jazykového povědomí, a může nás nesprávně ovlivňovat.

Ve Starém zákoně je slovo *anděl* používáno jako překlad hebrejského výrazu מַלְאָךְ, který znamená *posel* a je užíván jak pro Hospodinova posla, tak pro posla lidského. Tomuto hebrejskému výrazu odpovídá řecký ἄγγελος s podobným význa-

¹ Srov. MACHEK Václav: Etymologický slovník jazyka českého, Praha: NLN, 1997, 36.

² „Ausser den Engeln werden schon im Alten Testament die Cherubim (Gen3,25;Ez10,3) und die Seraphim (Jes 6,2 ff.) erwähnt. Das Neu Testament spricht von Erzengeln (1 Thess 4, 16; Jud 9), und Paulus führt im Kolosserbrief (1,16) als weitere Engelgruppen namentlich Throne, Herrschaften, Fürstentümerstentümer, Gewalten an; im Römerbrief (8,38) erwähnt er noch die Mächte.“ (HEISER Lothar: Die Engel im Glauben der Orthodoxie, Leipzig: St Benno-Verlag, 1976, 255.).

³ „Víme už, že křídly se zprvu mohli pochlubit jen cherubové a serafové, a že si je vypůjčili od pohan- ských „démonů“. A právě tyto dva druhy lze počítat mezi andělské bytosti jen s výhradou. Zato ti praví andělé si museli na poetickou ozdobu, která je vnáší do básní i do našich snů, ještě nějaký čas počkat. Teprve pod dojmem vzpomínky na okřídlenou řeckou bohyni Niké (kterou zachycují už raně křesťanské sarkofágy) se později křídla objevila na tělech již vyhraněněji definovaných Božích poslů a personifikovaných platónských idejí. Jejich perutě jsou na obrazech většinou sněhobílé, někdy však i pestrobarevné. Zatímco většina z nich má tvar labutích perutí, občasná pestrobarevná křídla bývají tu a tam výjimečně i motýlích forem. Někdy byly jejich hlavy obklopeny svatozáří. Dříve, když ještě neměli křídla, to bývali jinoši s červenými tvářemi (červeně=ohněn=duchová podstata), od renesance nabývají spíše dívčích forem (Fra Angelico), až se posléze právě tento způsob zobrazování andělů definitivně ustálil. Na znamení božské nevinnosti jsou zpravidla oblečeni do bílých splývavých draperií.“ (KUKLA Oto A.: Andělé a křesťanská ikonografie, in: Teologický sborník 3 (2000) 24).

⁴ Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, druhé opravené a doplněné vydání, Praha: Academia, 1994, 19.

mem a je užíván na stejných místech v řeckém překladu Starého zákona – Septuagintě (dále LXX)⁵.

Jednotlivé české biblické překlady to řeší v podstatě dvojím způsobem. Tzv. ekumenický překlad (dále ČEP) užívá výrazu *anděl* jen občas, v ostatních případech volí překlad *posel Hospodinův/posel Boží*, který asi lépe odpovídá originálu a nese s sebou méně výše zmíněných konotací. Nicméně ČEP se nevzdává použití výrazu *anděl* úplně (viz např. 1. Král 19,7 „*Hospodinův anděl se ho však dotkl podruhé...*“). Některé další české překlady (Kralický překlad (dále BKR), Překlad 21. století (dále Bible21), Pentateuch⁶ (dále PEN)) ponechávají výraz *anděl* všude tam, kde posílajícím je Hospodin, a překládají jím i výraz *posel* doplněný příslušnými přívlastky jako *anděl Hospodinův/anděl Boží*. V kontextech, kde se jedná o lidského posla, ponechávají výraz *posel*. Výhodou je jasné odlišení, kdy se jedná o Boží poslání a kdy o lidské. Otázkou ovšem zůstává, zda je to vždy možné s určitostí stanovit, neboť Bůh může posílat i člověka.

2.2 Způsob vyhledávání kontextů výrazu *anděl*

Vzhledem k rozsahu této práce a k tomu, že v českých překladech se výraz *anděl* používá nestejně, omezila jsem se pouze na kontexty obsahující tento výraz. Nezabývám se tedy dalšími ve Starém zákoně zmíněnými „nebeskými bytostmi“ jako jsou *cherubové*,⁷ *serafové*, *zástupy* (cebáot), *poradní shromáždění* (sód) ani vztahem andělů k nim. Nevyhledávala jsem ani výrazy uváděné v biblických slovnících jako synonymní k výrazům *anděl*, jako např. *synové Boží*.⁸

⁵ Už v řečtině dochází k posunutí významu tohoto slova: srov.: „*Ve starém Řecku byl tímto slovem zván každý, kdo nesl nějaké poselství. Stál pod zvláštní ochranou bohů, protože byl jediným zprostředkovatelem styků mezi lidmi. Touto sakrální [posvátnou] ochranou byla dána nedotknutelnost poslů čili vyslanců. Byli také poslové nebesť. Mohli to být na př. i ptáci, ale zvláštním nebeským poslem byl bůh Hermes. Řekové však znali i posly z podsvětí. »Poslové« byli tedy zprostředkovatelé mezi božstvem a lidmi. Později, zvláště v době, kdy hellenismus podléhal vlivům židovsko-křesťanským, nabývalo slovo *angelos* speciálního, technického významu »anděl«*“ (NOVOTNÝ Adolf: *Biblický slovník A-P*. Praha: Kalich, 1992, 27.)

⁶ Pentateuch (Pět knih Mojžíšových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

⁷ Cherubové se objevují v Bibli jako první ze zmíněných bytostí, když je Bůh po vyhnání člověka staví jako stráž před zahradu v Edenu (Gen 3,24). V asyrských a kanaánských mýtech vystupovali jako strážci oddělující božskou část od lidské. Byli zobrazováni s tělem býka nebo lva, ptačími křídly a lidskou hlavou. Odtud možná pocházejí pozdější představy o andělech, kteří s nimi byli ztotožňováni. (srov. Pentateuch (Pět knih Mojžíšových)). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 47).

⁸ Srov. např. heslo *anděl* in: *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.

Jako výchozí biblický překlad jsem zvolila BKR, protože jeho jednotné užívání výrazu *anděl* usnadňuje vyhledávání. Jeho výsledky potom porovnávám s ČEP. ČEP také používám v citacích, pokud není uvedeno jinak. V příloze jsou uvedeny všechny kontexty, ve kterých se výraz *anděl* nachází. K jeho vyhledání jsem použila počítačový program Theophilos (viz JURIK Ivan: Theophilos 3.1.6, <http://www.theophilos.sk/> (1.7.2009)), výsledky jsem ještě kontrolovala pomocí biblické konkordance (Biblická konkordance. 2. revidované vydání, Praha: Křesťanský spolek mladíků v Čechách, 1933.) a webového biblického vyhledavače The Unbound Bible (The Unbound Bible, <http://unbound.biola.edu>, (1.7.2009), který obsahuje množství biblických překladů v různých jazycích. Zde bylo možné konfrontovat jednotlivá místa s řeckým textem Septuaginty (Septuagint/LXX/Greek Old Testament. Containing Joshua B, Judges B, Daniel OG, Tobit BA, Susan OG, and Bel & the Dragon OG) a hebrejským textem (elektronická transkripce edice Biblia Hebraica Stuttgartensia 1983, modifikované podle Leningradského kodexu, Firkovich B19A).

Při vyhledávání jsem zjistila, že slovo *anděl* se v BKR vyskytuje na 69 místech ve 25 knihách Starého zákona, z toho v 9 deuterokanonických. Jedná se o následující knihy Gn, Ex, Nm, Sd, 1 Sam, 2 Sam, 1 Král, 2 Král, 1 Kron, 2 Kron, Tob, Est, 1 Mak, 2 Mak, Job, Ž, Př, Mdr, Sir, Iz, Bar, Dan, Oz, Zach, Mal. (Pro srovnání v ČEP se vyskytuje pouze ve 12 knihách SZ.) Jak je z výčtu zřejmé, co se týče časového a tematického rozvržení, najdeme slovo *anděl* prakticky po celém SZ. Vyskytuje se od nejstarších spisů až po knihy deuterokanonické. Převažuje v knihách narativních, méně často se s ním setkáváme v poetických částech, zcela chybí především v legislativních textech. Starozákonní texty vznikaly ve velkém časovém rozpětí.⁹ Je tedy možné předpokládat, že role anděla se v nich postupně vyvíjela. Budu je tedy sledovat v určitých celcích, tak jak jsou v kánonu řazeny, deuterokanonické knihy zvlášť. Podrobněji se budu věnovat kontextům, kde se anděl vyskytuje opakovaně a lze z nich vysoudit něco více o jeho roli.

⁹ Srov. např. HŘEBÍK Josef: Speciální úvod do Starého zákona I., http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_1.html (1. 7. 2009), 7.3.7; nebo VLKOVÁ Gabriela Ivana: Slovo Boží a slovo lidské. Všeobecný úvod do Písma svatého. Olomouc:Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta, 2004, 30 nn.

3 Role anděla, Božího posla

3.1 Andělé

Některé biblické slovníky k tématu andělé uvádějí dvě hesla *anděl* a *anděl Hospodinův*.¹⁰ Pod první heslo jsou zpravidla zahrnovány kontexty, kde vystupují andělé bez přívlastku, ale je zřejmé, že se jedná o Boží posly. Často je zdůrazňována jejich funkce,¹¹ což bývá vyvozováno mimo jiné i z toho, že ve starších starozákonních textech jsou označováni pouze apelativem a o jejich podobě se zde nic neříká. Někdy vypadají jako lidé a podobně se i chovají, dokud nejsou rozpoznáni jako vykonavatelé Boží vůle.¹²

Pod vlivem soudobých představ může být Hospodin vnímán jako orientální vládce, který je obklopen dvořany a služebnictvem (1 Král 22,19). Patří k nim cherubové a serafové, kteří přísluší přímo k nebeskému dvoru, a vedle nich andělé plní poslání na zemi.¹³ Jakýmsi mezníkem pro způsob, jakým se ve SZ píše o andělech, je babylonské zajetí. V době předexilní „andělé působí jen jako ozvěna vyšší vůle a nemají vlastní nezávislou osobnost.“¹⁴ Tito Boží poslové vedou a ochraňují lidi i celý izraelský národ, jsou nositeli specifických příkazů a novin, přinášejí útěchu potřeb-

¹⁰ Srov. např. Bibel-Lexikon. 2. Aufgabe, Zürich: Benziger Verlag, 1968, s. 390 heslo Engel, 393 heslo Engel Jahwes; The New Bible Dictionary. London: The Inter-Varsity Press, 1977, 37 heslo Angel, 38 heslo Angel of the Lord.

¹¹ „Sv. Augustin o nich říká: ‚Anděl je název úkolu, ne přirozenosti. Ptáš-li se, jak se nazývá tato přirozenost, je to duch; ptáš-li se, jaký má úkol, je to anděl. Podle toho, co je, je duch, podle toho, co koná, je anděl.‘ Andělé jsou celým svým bytím Boží služebníci a poslové.“ (KKC, čl. 329)

¹² „Ve starších sz oddílech vystupují a-é jako lidé [muži bez křídel, Gn 18,2; 19,1; Joz 5,13; Sd 6,11n; 13,3-6]; mluví jako lidé [1Kr 19,5], mají lidské vlastnosti: jedí [Gn 18,8], bojují [Gn 32,1n], trpí nedokonalostmi [Jb 4,18]. Na druhé straně se však mohou stát neviditelnými [2Kr 6,17] a mohou létat [Iz 6,6]. Jsou ovšem často označováni i jinými jmény než a.: synové Boží Gn 6,2.4 t. j. božské bytosti], synové silných [Ž 89,7], velikomocní [Ž 29,1], strážní [Iz 62,6] a p. Ke staré tradici patří i představa, že Bůh je obklopen zástupem nebeských bytostí [1Kr 22,19; Jb 1,6]. Nikde však nemají tyto bytosti nějakou samostatnou funkci vedle Boha, nikde jim není prokazována božská úcta. Podle sz zjevení má člověk co činiti s Bohem, jenom s Bohem. Víra v naprostou jedinečnost Boží zatlačila anděly do oblasti pomocných služeb: vedou člověka [Gn 24,7.40] i celý národ [Ex 23,20.23], zvláště však proroky [1Kr 13,18; 19,5n; 2Kr 1,3.15], provádějí Boží soudy na lidech [2S 24,16-17; 2Kr 19,35] a ochraňují lidi [Gn 19,15n].

V knihách, které byly napsány v době zajetí babylonského a hlavně po něm, jsou andělé prostředníky mezi Bohem a člověkem. Boží naprostá transcendence [nadsvětlost], jež se v zajetí stala hlavním článkem teologie, nutně vedla k těmto prostředníkům, neměl-li se theismus zvrhnouti nadobro v deismus. Hlavním úkolem těchto prostředníků bylo vykládati božská vidění.“ (NOVOTNÝ Adolf: Biblický slovník A-P. Praha: Kalich, 1992, 28.)

¹³ Srov. Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991, 8.

¹⁴ Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, 1996, heslo Anděl.

ným, poskytují vojenskou pomoc; jsou posláni, aby zahubili ty, kteří páchají zlo (Gn 19,12).¹⁵ V žalmech vystupují jako ochránci (např. Ž 91,11).

V době exilu se Izrael setkává s mezopotámským a perským vlivem a jeho symbolika má vliv na další uspořádání představ o andělech. „V poexilních knihách se andělé nepochybně vyznačují pevnějšími a zřetelnějšími tvary. Bohem určený ‚muž‘, který provádí Ezechiela při vidění budoucího chrámu, reprezentuje střední etapu vývoje těchto představ. Jeho protějškem se jasně stává anděl v roli vykladače v Za 1–6.“¹⁶ Andělé se stávají součástí především apokalyptické literatury, jejíž nejstarší rozkvet představuje kniha Daniel. Typickým prvkem tohoto žánru je anděl vykladač, který vysvětluje prorokovi smysl jednotlivých zjevení, může být dotazován, je jakýmsi mluvčím Boha, který bývá přítomen spolu s andělem.¹⁷

3.2 Anděl Hospodinův

Anděl bývá v biblickém kontextu někdy uváděn s přívlastky jako **Hospodinův posel** (מַלְאָךְ יְהוָה, v LXX ἄγγελος κυρίου, **posel Boží** (מַלְאָךְ הַלְלוּהוּ, v LXX ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ, česky též anděl Páně). Toto dvojí označení patrně souvisí s různým používáním Božího jména v jednotlivých částech Pentateuchu, jak je vysvětluje např. hypotéza pramenů (viz 4.1): jahvistická tradice označuje Boha Izraele vlastním jménem (יהוה); elohistická tradice obecným Božím jménem (אלהים).¹⁸ Pro účely této práce je tedy možné je chápat jako synonymní vyjádření. Někteří badatelé sem přiřazují ještě vyjádření **můj anděl**, pokud je mluvčím Hospodin. Typické pro tyto výrazy je, že se nevyskytují v plurálu.

Tento anděl se zpravidla objevuje v delších a důležitých starozákonních textech jako je např. obětování Izáka (Gn 22,11 nn), provází Jákoba (Gn 31,11), ukazuje se Mojžíšovi v plápolajícím ohni (Ex 3,2) a další. Často se v hovoru k osobě, které se ukazuje, střídá se samotným Hospodinem. Proto s ním bývá ztotožňován: „*Ve skutečnosti se tento anděl neliší od samotného Jahveho (Hospodina), jakmile se tento viditel-*

¹⁵ Srov. The New Bible Dictionary. London: The Inter-Varsity Press, 1977, 37–38.

¹⁶ Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, 1996, heslo anděl.

¹⁷ Srov. The New Bible Dictionary. London: The Inter-Varsity Press, 1977, 37–38.

¹⁸ Srov. Pentateuch (Pět knih Mojžíšových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 24–26; nebo HŘEBÍK Josef: Několik aspektů starozákonního exodu, in: Teologické texty 1 (1999) 3.

ně zjevuje v našem světě (Gn 16,13; Ex 3,2); Bůh, který přebývá v nepřístupném světle (1 Tm 6,16), nemůže odhalit svou tvář (Ex 30,20). Lidé mohou spatřit nanejvýš její tajemný odraz.¹⁹ Dalším důvodem pro toto tvrzení je ztotožnění vycházející ze změny mluvnické osoby promlouvajícího. Anděl hovoří v 1. os. sg. s mocí, jaká přísluší pouze Hospodinu, např. Gn 16,10: „*A dále jí řekl Hospodinův anděl: „Velmi rozmnožím tvé potomstvo, že nebude možné ho spočítat.“*“²⁰

Existují ovšem i kontexty, kde je anděl jasně odlišen od Hospodina, jako např. v Ex 33,1–3): „*Hospodin promluvil k Mojžíšovi: „Vyjdi odtud, ty i lid, který jsi vyvedl ze země egyptské, do země, kterou jsem přísězně slíbil Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi: Dám ji tvému potomstvu. Pošlu před tebou svého posla a vypudím Kenaance, Emorejce, Chetejce, Perizejce, Chivejce i Jebúsejce. Půjdete do země oplývající mlékem a medem. Já však nepůjdu uprostřed vás, abych vás cestou nevyhubil, neboť jste lid tvrdošíjný.“*“ Tady to dokonce vypadá, jako by kvůli hříchu Izraele Hospodin místo sebe posílal s Izraelity svého posla. Ale je třeba podotknout, že zde nejsou přímo uvedeny výrazy *Hospodinův/Boží anděl*.

Pro vysvětlení toho, kdo je to Hospodinův anděl existují různé hypotézy.²¹

- 1) **Reprezentační hypotéza** tvrdí, že jde o stvořenou bytost, která vystupuje s božskou autoritou a jako Bůh i mluví, to znamená, že ho zastupuje, reprezentuje. Tato hypotéza je spojována se sv. Jeronýmem a sv. Augustýnem. Námitka: Proč však je někdy Hospodin zmiňován přímo, např. Gn 28,13; Ex 32,23? Je tu tedy anděl jakousi „ozvěnou“ Hospodina, která opakuje jeho přímou řeč?
- 2) **Identifikační hypotéza** předpokládá, že je to sám Hospodin, který je s andělem ztotožněn, jak již bylo uvedeno výše. Na této hypotéze je do jisté míry založen i Origenův názor, že se jedná o manifestaci Logu, o Kristovu preexistenci. Dá se tedy říci, že toto střídání se snaží spojit Boží transcendenci s Boží imanencí? Tedy to, že ve starozákonních textech je to vždycky Bůh, kdo

¹⁹ Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991, 8.

²⁰ Pentateuch (Pět knih Mojžíšových)). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 73).

Srov. též poznámku c) k 17. kapitole Gn: „*Ve starých textech není Jahvův anděl, 22, 11; Ex 3, 2; Sd 2, 1 atd. nebo Boží anděl, 21, 17; 31 11; Ex 14, 19 atd., anděl stvořený, odlišný od Boha, Ex 23, 20. Je to sám Bůh ve viditelné podobě, v níž se zjevuje lidem. Ztotožnění je provedeno ve v. 13. v jiných textech je Jahvův anděl vykonavatel Jahvovy pomsty, Ex 12,23+.*“ (Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. I. Svazek, Genesis Pracovní vydání, Praha: Československá provincie Řádu bratří kazatelů, 1992, 35).

²¹ Srov. Bibel-Lexikon. 2. Aufgabe, Zürich: Benziger Verlag, 1968, 394–395.

všechno působí, ale zároveň není možné se s ním přímo setkat a tuto jeho „nepřímou přítomnost“ se autor snaží vyjádřit střídáním osob anděla a Hospodina.

- 3) **Interpretační hypotéza** se domnívá, že Hospodinův anděl je výtvar pozdější teologické spekulace: byl vepsán na místa, kde původně stálo Hospodin nebo Bůh. Kvůli pozdější teologii, která viděla v přímém jednání Hospodina s člověkem ohrožení Boží transcendence, zejména v místech, kde jsou Bohu připisovány různé antropomorfismy; nebylo přípustné, aby zde mluvil přímo Bůh, ale pouze jeho vyslanec. Dostaví se tedy anděl, ale hovoří Bůh. Námitka: Pokud šlo o nahrazování textu, proč bylo provedeno tak nedokonale a v některých případech bylo Boží jméno ponecháno?

Je zřejmé, že každá z hypotéz v sobě skrývá určitý problém a že je velmi těžké s jistotou určit, kým anděl Hospodinův je²². Nicméně tyto hypotézy mohou pomoci odkrývat to, o co především ve starozákonních textech o Hospodinových poslech jde: jaké je vlastní poslání, se kterým andělé přicházejí.

²² Věrohodností jednotlivých hypotéz ve vztahu ke konkrétním starozákonním textům se zabývá STIER Fridolin: *Gott und sein Engel im Alten Testament*. Münster: Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung, 1934.

4 Anděl v jednotlivých knihách Starého zákona

V této části se budu věnovat jednotlivým kontextům, ve kterých se vyskytují výrazy *anděl*, *Hospodinův posel*, *Boží posel* v ČEP (citace příslušných míst jsou součástí přílohy). Výskyty těchto výrazů v jednotlivých knihách Starého zákona jsou rozloženy následovně (v závorce je uveden počet kapitol, ve kterých se výraz vyskytuje):

Genesis	(9)	Daniel	(2)
Exodus	(5)	Ozeáš	(1)
Numeri	(2)	Zachariáš	(7)
Soudců	(4)	Malachiáš	(1)
1. kniha Samuelova	(1)	Deuterokanonické	
2. kniha Samuelova	(3)	Tóbit	(4)
1. kniha Královská	(2)	Ester	(1)
2. kniha Královská	(2)	Knihy Moudrosti	(1)
1. kniha Kronik	(1)	Sírachovec	(1)
2. kniha Kronik	(1)	Baruch	(1)
Job	(2)	Daniel	(3)
Žalmy	(8)	1. kniha Makabejská	(2)
Izaiáš	(2)	2. kniha Makabejská	(1)

Některé výskyty jsou ojedinělé, např. v žalmech (Ž 34,8), v jiných *anděl* představuje jednu z postav delšího vyprávění. Takové pasáže najdeme především v úvodních knihách Bible, v příbězích patriarchů, a v dalších dějepisných knihách. Delší text, ve kterém vystupuje anděl se také nachází v knize proroka Zachariáše a v deuterokanonické knize Tóbit, která vlastně téměř celá představuje vyprávění o pomoci anděla člověku.

V následující části se zaměřím na jednotlivé perikopy, které budou probírány podle zařazení knih v biblickém kánonu, deuterokanonické knihy odděleně. Po stručném představení příslušné biblické knihy budou detailněji uvedeny delší perikopy, které by mohly přinést odpověď na otázku po roli andělů ve SZ. Stručně budou představeny a okomentovány i ty části, které obsahují pouze jednu zmínku o andělech.

5 Anděl v Pentateuchu

Poměrně hojný výskyt (vzhledem k ostatním knihám Starého zákona) výrazu *anděl* nacházíme v Pentateuchu, který zachycuje nejstarší dějiny Izraele a jednu z nejdůležitějších událostí SZ vůbec – vysvobození Izraele z Egypta.

5.1 Vznik Pentateuchu

O jeho vzniku a době, kdy byl vytvořen, existují sice pouze vědecké hypotézy, ale má se za nemožné, aby v písemné formě existoval před odchodem z Egypta, tedy kolem roku 1200 př. Kr. První zápisy tedy vznikají později a jako přelomové období pro dnešní znění se chápe babylonský exil (587–539 př. Kr.),²³ i když po něm zřejmě následovaly ještě další redakce. Je pravděpodobné, že podkladem pro písemný záznam byla různá ústní podání a později snad i jiné písemné prameny, a výsledný text, pocházející od několika autorů v různých dobách, procházel několika redakcemi. Jednotlivé části se totiž liší co do literárního zpracování, použité slovní zásoby i teologického záměru. Na základě těchto skutečností byla v 18. století vytvořena a koncem 19. století rozšířena tzv. **hypotéza pramenů**, která na základě určitých kritérií tvrdí, že Pentateuch se skládá ze čtyř pramenů.²⁴ Tato teorie byla sice podrobena kritice, ale prozatím nebyla nalezena uspokojivější vysvětlení, a proto se v hlavních částech dosud jeví jako přijatelná.

Jedním z kritérií pro odlišení jednotlivých pramenů, které bylo vlastně pro tuto teorii kritériem výchozím, je užívání různých Božích jmen: Jahve (יהוה) – jahvistický pramen, označovaný J; a Elohim (אלהים) – elohistický pramen, označovaný E. To se projevuje i v označení anděla (anděl Hospodinův, anděl Boží viz 3.2) a znamená to tedy, že Boží posel v Pentateuchu vystupuje minimálně ve 2 pramenech.

²³ Srov. VLKOVÁ Gabriela Ivana: Slovo Boží a slovo lidské. Všeobecný úvod do Písma svatého. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta, 2004.

²⁴ Srov. Pentateuch (Pět knih Mojžišových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 23nn.

5.2 Pentateuch z hlediska literárních žánrů

Z literárního hlediska se v Pentateuchu objevuje řada žánrů. Vysokou rozmanitost vykazuje už kniha Genesis, která jako celek bývá označována za teologickou historii. Soudí se, že podkladem pro úvodní kapitoly o stvoření světa člověka (Gen 1-11) byly tzv. pověsti, kterými se rozumí dlouhá prozaická stereotypní vyprávění.²⁵ Na ně navazují vyprávěcí cykly, tzv. příběhy praotců, které jsou protkány úseky vyjevujícími Boží zaslíbení, genealogiemi a rituálními předpisy.

V knize Exodus se mění vyprávěcí perspektiva: jednající postavou se místo jednotlivce stává lid Boží – Izrael, často zastupovaný Mojžíšem.²⁶ Kromě narativních částí se zde objevují i tzv. sbírky zákonů (Dekalog a Smlouva) a poezie. Odkazy na příběhy praotců je propojena s Genesis. Má důležitou teologickou a didaktickou funkci, protože pojednává o Božích mocných činech, které vedou k vytvoření izraelského národa.

Kniha Leviticus je tvořena převážně zákony a kultickými předpisy, které pokračují i na začátku knihy Numeri. V té dále následují výpravné pasáže o putování Izraelitů pouští a o obsazování zaslíbené země, které jsou znovu prokládány kultickými předpisy. Následuje kniha Deuteronomium, která je koncipována jako shrnující Mojžíšova řeč k Izraelitům, ve které se připomínají Hospodinovy mocné činy a znovu je opakován a rozvíjen Dekalog. Tato kniha končí Mojžíšovou smrtí, jeho požehnáním Izraeli a vyzdvihuje Mojžíše jako jedinečného proroka. Deuteronomium představuje teologický spis.

Jednotlivá témata se v Pentateuchu prolínají a často se vracejí v jiném zpracování, pocházejícím pravděpodobně z jiné tradice a jsou zaznamenána s jiným záměrem (např. Dekalog v knize Exodus a Deuteronomium). O tom svědčí mimo jiné i použití různých literárních postupů, které je důležité mít na zřeteli při hledání role andělů v těchto textech. Je proto pochopitelné, že výraz *anděl* se nevyskytuje v převážně legislativních knihách jako jsou Leviticus a Deuteronomium.

²⁵ Srov. DILLARD Raymond, LONGMAN Tremper: Úvod do Starého zákona, Praha: Návrat domů, 2003, 43.

²⁶ Srov. RENDTORFF Rolf: Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury. Praha: Vyšehrad, 2000.

5.3 Hospodinův posel v knize Genesis

5.3.1 První zmínka o Hospodinově poslu

Je pozoruhodné, že první vyprávění o Hospodinově poslu, které najdeme v 16. kapitole knihy Genesis, se týká ženy, otrokyně a cizinky, neboť k Abrahámovi mluví přímo Hospodin. Tomuto textu se budu věnovat podrobněji.

Genesis 16,7–14

7 Nalezl ji Hospodinův posel ve stepi nad pramenem vody, nad pramenem při cestě do Šúru, 8 a otázal se jí: „Hagaro, otrokyně Sáraje, odkud jsi přišla a kam jdeš?“ Odvětila: „Prchám od své paní Sáraje.“ 9 Hospodinův posel jí řekl: „Navrať se ke své paní a pokoř se pod její ruku.“ 10 Dále jí řekl: „Velice rozmnožím tvé potomstvo, takže je nebude možno ani spočítat.“ 11 A dodal: „Hle, jsi těhotná, porodíš syna a dáš mu jméno Izmael (to je Slyší Bůh), neboť Hospodin tě ve tvém pokoření slyšel. 12 Bude to člověk nezkrotný, jeho ruka bude proti všem a ruce všech budou proti němu; bude stát proti všem svým bratřím.“ 13 I nazvala Hagar Hospodina, který k ní promluvil, „Bůh vševidoucí“, neboť řekla: „Zda právě zde jsem nesměla pohlédnout za tím, který mě vidí?“ 14 Proto se ta studně nazývá Studnicí Živého, který mě vidí; je mezi Kádešem a Beredem.

Hagar utekla od své paní na místo, které leží nedaleko egyptské hranice. Je to místo, kde se nachází pramen v pustině. Některé komentáře připomínají,²⁷ že taková místa byla často ve starověku považována za kultovní, za sídlo božstva, a že zde možná Hagar hledala božské znamení. Na podobných místech se zjevuje Hospodin i Abrahámovi: v Gn 18,1 je zmiňováno, že to bylo blízko božiště, podobné místo potkal Jákob v Bét-elu (Gn 28,16 nn). Je zde možné vidět, že Hospodinovo působení není omezeno místně, jak bylo zvykem u pohanských božstev. Hospodin může zasahovat i na místech, která jsou spojena s pohanským kultem, není ničím omezen. Ale je možné i daleko prostší vysvětlení, že ti Hagar na své cestě prostě jenom odpočívala. V pustině by k odpočinku zvolila právě takové místo, kde byla voda.

²⁷ Srov. Výklady ke Starému zákonu. I. Zákon. Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Praha: Kalich, 1991, 88.

Důležitým momentem je, že Hagar nevidí Hospodinova posla ve snu, nejde o zjevení, ale jde o prosté setkání. Anděl měl tedy zřejmě podobu člověka, jako člověk i mluví, když Hagar oslovuje. Pro tuto domněnku svědčí i to, že Hagar mu odpovídá a nikde není zmínka o úleku nebo překvapení. Ta následuje, až ve 13. verši. Hospodinova posla od běžného pocestného naopak odlišuje to, že ví, kdo je Hagar. V dalších verších posel mluví s velkou autoritou: přikazuje Hagar, co má udělat, a dává jí zaslíbení hojného potomstva podobně jako Abrahámovi. Představuje se zde klasické schéma zvěstování matce, které obsahuje oznámení o narození, jméně dítěte a jeho budoucnosti.

Zajímavý je 13. verš, ve kterém je Boží posel identifikován s Hospodinem, ale kromě toho dochází k zajímavé situaci: Hagar Hospodina pojmenovává. Je tak první a jediná, kdo v Bibli dává jméno Hospodinu, a je to žena, Egyptanka a otrokyně! Tento verš nás navíc ujišťuje, že vidění bylo vzájemné, i když nesrovnatelné, neboť to, že Hospodin vidí Hagar, v sobě zahrnuje i Boží ochranu a přízeň (viz PEN, 73). Hagarinu snahu pojmenovat Toho, který se k ní sklonil, lze snad interpretovat jako úsilí o jeho přízeň i jako fakt, že Hagar nezná Abrahámovu Boha. Z této neznalosti by se dalo usuzovat na důvod, proč je Hospodin nejprve představován jako Hospodinův posel. Tento fakt nám však sděluje vypravěč nikoli Hagar, ta se naproti tomu z rozhovoru dozvídá, kdo ji slyšel, a tuto svou zkušenost vyjadřuje pojmenováním.

Jde tu o klasický příklad střídání rolí, kdy v úryvku vystupuje nejprve anděl a poté Hospodin: Hagar oslovuje Hospodinův posel. V 10. verši však k ní hovoří Hospodin, neboť to, co slibuje, může učinit jenom Hospodin. I kdybychom připustili, že anděl zde tlumočí Hospodinův vzkaz jako přímou řeč, v 11. a 13. verši je jasně řečeno, že k Hagar mluvil Hospodin. Má to naznačit i jméno jejího syna.

Hned v prvním úryvku je předložen problém, jehož možná řešení byla uvedena výše (viz 3.2): kdo je to posel Hospodinův? Zároveň je zde tlumočena první zkušenost ze setkání s ním. Posel zvěstuje **Boží vůli, zaslíbení a narození syna, naznačuje jeho budoucnost** a v tom všem je implicitně vyjádřen Boží zájem a ochrana.

Elohstickou variantou tohoto úryvku jsou verše o vyhnání Hagar:

Genesis 21,9–20

9 Sára však viděla, že syn, jehož Abrahamovi porodila Hagar egyptská, je poštívač. 10 Řekla Abrahamovi: „Zapud’ tu otrokyni i jejího syna! Přece nebude syn té otrokyně dědicem spolu s mým synem Izákem.“ 11 Ale Abraham se tím velmi trápil;

vždyť šlo o jeho syna. 12 Bůh však Abrahamovi řekl: „Netrap se pro chlapce a pro tu otrokyni; poslechni Sáru ve všem, co ti říká, neboť tvé potomstvo bude povoláno z Izáka. 13 Učiním však národ i ze syna otrokyně, neboť také on je tvým potomkem.“ 14 Za časného jitra vzal Abraham chléb a měch vody a dal Hagaře. Vložil jí dítě na ramena a propustil ji. Šla a bloudila po Beeršebské stepi. 15 Když voda v měchu došla, odložila dítě pod jedním křoviskem. 16 Odešla a usedla opodál, co by lukem dostřelil, neboť si řekla: „Nemohu se dívat, jak dítě umírá.“ Usedla tam, zaúpěla a rozplakala se. 17 Bůh uslyšel hlas chlapce a Boží posel z nebe zavolal na Hagaru. Privil jí: „Co je ti, Hagaro? Neboj se! Bůh slyšel hlas chlapce na tom místě, kde je. 18 Vstaň, vezmi chlapce a pečuj o něj, já z něho učiním veliký národ.“ 19 Tu jí Bůh otevřel oči a ona spatřila studni s vodou. Šla, naplnila měch vodou a dala chlapci napít. 20 A Bůh byl s chlapcem. Když vyrostl, usadil se ve stepi a stal se lučištníkem.

Úryvek v jistém smyslu navazuje na Gen 16,7–14, dá se tedy předpokládat, že autor nebo redaktor tento úryvek znal. Opakuje se Boží příslib hojného potomstva. Hagařin syn zde není přímo jmenován, ale narážku na jeho jméno můžeme spatřovat v 17. verši. K Hagar opět mluví Boží posel, ale tentokrát z nebe – je zde tedy vyjádřen větší odstup mezi Bohem a člověkem. Ve verši 18 dochází ke změně Božího posla v Boha samotného, který vyslovuje příslib budoucího chlapcova plodného života. Bůh zároveň působí jeho záchranu, ukazuje Hagar studni. Hagar plní Hospodinův příkaz a pečuje o svého syna, kterého Bůh provází. Anděl v tomto úryvku tedy vyslovuje přímo **útěchu**, dárce zaslíbení je opět už Bůh sám.

5.3.2 Andělé v Sodomě

Další zmínku o andělech najdeme v Gn 19,1. Tradičně se k setkáním s anděly ve SZ počítá i 18. kapitola Gn, která začíná konstatováním, že se Hospodin zjevil Abrahamovi. Abraham ovšem vidí tři muže, o poslech není v této kapitole zmínka. K těmto třem mužům Abraham střídavě mluví v jednotném a množném čísle.²⁸ Z hlediska jednajících osob je toto místo velmi komplikované. Hospodin velmi osobně Abrahamovi sděluje naplnění svého zaslíbení. Zajímavé je, že zvěst o početí a narození dítěte se tady nepředává matce (ta ji slyší jenom jakoby tajně), ale otci. Je to zřejmé

²⁸ V tomto textu byl někdy spatřován náznak Boží Trojice (srov. PEN, 76), tak se často objevuje i ve výtvarném umění – muži jsou zobrazeni jako andělé, kteří symbolizují osoby Trojice, např. známá Rublevova ikona Trojice.

důsledek zaslíbení rozsáhlého potomstva, které je dáno Abrahámovi. Hospodin navíc s Abrahámem hovoří o svém úmyslu zahubit Sodomu a nechá se od něj dokonce přemlouvat, aby tak nečinil.

Jako poslové, a to už jen dva, se muži, kteří odešli od Abraháma, objevují v Sodomě. Podle toho lze Abrahámovu návštěvu v předchozí kapitole vidět jako návštěvu Hospodina doprovázeného dvěma anděly. Andělé v Sodomě potkávají Lota, který jim poskytuje pohostinství a snaží se je ochránit před ostatními sodomskými muži. Tu se poslové, jejichž úkolem bylo zjistit míru sodomského hříchu, ujímají iniciativy: sami ochraňují Lota, způsobují slepotu sodomských mužů a přesvědčují Lota, aby město opustil s celou svou rodinou. Zároveň mu odkrývají svou identitu ve 13. verši: poslal je Hospodin, aby zničili město. Lota dokonce vyvádějí, protože váhá: „*Tu ho muži vzali za ruce i jeho ženu a dvě dcery, poněvadž Hospodin ho chtěl ušetřit, vyvedli jej a teprve za městem ho pustili.*“ (Gn 19,16).

V 17. a 18. verši se opět objevuje Hospodin. Projevuje se jako Hospodin jeden z poslů? Vždyť zůstal s Abrahámem. Je zde snad spíše zdůrazněno, že záchranu působí Bůh sám. To koresponduje s Gn 18,21, kdy Hospodin říká Abrahámovi, že se sám chce přesvědčit o tom, jaká je situace v Sodomě?

Oproti předchozímu úryvku se zde mění počet i úloha andělů. **Oznamují narození syna, jsou Abrahámovými hosty: jedí u něj.** Do Sodomy je Hospodin posílá nejen **zachraňovat, ale i ničit.** Objevují se v lidské podobě a jsou v událostech velmi angažovaní i fyzicky: putují od Abraháma do Sodomy, berou Lota a jeho rodinu za ruce a odvádějí je. Jde patrně o „nejkomplexnější“ setkání s Božími posly. Hospodin je zde spíše v osobách poslů postupně poznáván.

5.3.3 Obětování Izáka

Hospodinův anděl se dále objevuje na hoře v zemi Moria při obětování Izáka (Gn 22,9–18). Zabraňuje Abrahámovi v uskutečnění oběti vlastního syna. K této oběti ho Hospodin vyzývá přímo (Gn 22,2), při ní však k Abrahámovi mluví Hospodinův anděl. Jedná se o první setkání Hospodinova posla s Abrahámem, předtím s ním vždy mluví Hospodin přímo (pomineme-li 18. kapitolu Gn, kde navíc není užito výrazu *posel*). Také je to poslední místo v SZ, kdy Bůh k Abrahámovi mluví. Abrahám nepochybuje, že mluví s Hospodinem, v 11. verši odpovídá stejně jako v Gn 22,1: „*Tady jsem*“. Při druhém zavolání, verše 15–18, Hospodin opakuje a rozhojňuje požehnání

přislíbené Abrahámovu potomstvu. Vyprávění má propracovanou strukturu,²⁹ velmi působivá je jeho stručnost.

Postava Hospodinova posla je zde však jakoby navíc. Může jít o vyjádření jistého zesílení Boží přítomnosti, protože se jedná o tak klíčový okamžik? Podobně jako v jiném klíčovém okamžiku, při oznámení Izákova narození, se Hospodin objevuje v podobě Abrahámovy hosta. Nebo se snad má naznačit, že zatímco v předchozích setkáních Abrahám Hospodina pouze slyšel, při těchto dvou klíčových okamžicích ho i v nějaké podobě viděl? Hospodinův posel zde vystupuje jako ten, kdo na Abraháma „zavolal“, má ho **odvrátit od toho, na co se s plným zaujetím soustředí, a uschnout ho pro Boží slovo.**

Ještě s jednou zmínkou o Božím poslu se setkáváme v Abrahámově příběhu, v Gn 24,7, když Abrahám posílá svého služebníka, aby vyhlédl Izákovi ženu v původní vlasti. Abrahám sám slibuje svému služebníku, že Hospodin s ním pošle svého anděla, aby se jeho poslání zdařilo.

5.3.4 Jákob a Boží poslové

5.3.4.1 Genesis 28,10–22 a Genesis 32,2

Jákob se s Božími posly poprvé setkává ve snu. Odchází do Charanu, aby si odsud na Izákovu žádost přivedl ženu. (Dalším důvodem odchodu bude patrně obava z bratra Ezaua, kterého připravil o požehnání prvorozeného.) Na tuto cestu mu Izák žehná. Jákob si k přenocování vybírá místo staré kanaánské svatyně. Buď to netuší, nebo úmyslně očekává prorocký sen.³⁰ Také je možné, že volí toto místo z obav před svým bratrem a hledá zde božskou ochranu nebo azyl.³¹ Ve snu se mu představuje Hospodin, dává mu příslib svého požehnání a ochrany. Na to rozrušený Jákob po pro-

²⁹ „Boží řeč na začátku a na konci tohoto příběhu (připisovaného elohistické tradici) tvoří rámec, do něhož je celé vyprávění zasazeno a který osvětluje jeho smysl. Nevědomost protagonisty je součástí jeho zkoušky; informovanost čtenáře na rozdíl od Abraháma, resp. informovanost Abraháma na rozdíl od Izáka, je zdrojem dramatické ironie jako působivého vypravěčského prostředku.“ (Pentateuch (Pět knih Mojžíšových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 87, pozn. k 22,1.).

³⁰ Srov. (Pentateuch (Pět knih Mojžíšových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 104.).

³¹ Výklady ke Starému zákonu. I. Zákon. Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Praha: Kalich, 1991, 131.

buzení reaguje tak, že zde postaví posvátný kámen, místo přejmenuje na Bét-el a učiní zde slib Hospodinu.

Ve svém snu vidí žebřík nebo spíše schodiště, spojující nebe a zemi. Po něm vystupují a sestupují Boží andělé. Boží andělé zde představují jen jakousi přehrou nebo **doplnění Hospodinova zjevení**, patří k posvátné sféře a jsou rozpoznáni jako Boží poslové. Na rozdíl od předchozích zmínek se zde o nich hovoří v plurálu a objevují se ve snu. Nic podrobnějšího se nedozvídáme, neboť hlavními postavami úryvku jsou Hospodin a Jákob.

Podobnou zmínku o Božích poslech nacházíme při Jákobově návratu do vlasti ve Gn 32,2. Andělé se objevují před obávaným setkáním s Ezauem. Vzhledem k následujícímu verši, ve kterém Jákob vidí Boží tábor, lze snad vidění andělů interpretovat jako **vyjádření Boží ochrany**: nejedná se o bojovníky nepřitele, ale o Boží posly.

5.3.4.2 Genesis 31,3–13

V tomto úryvku Jákob svým ženám oznamuje plán útěku a návratu do své vlasti. Hlavním důvodem je sen, ve kterém Hospodin Jákoba vyzývá k návratu. Obsah snu Jákob vypráví svým ženám a začíná tím, že se mu zjevil Boží anděl. Struktura setkání s Božím poslem je podobná jako např. u Abraháma: Boží anděl oslovuje Jákoba, ten odpovídá. V 13. verši se Bůh představuje jako ten, se kterým se Jákob setkal v Bét-elu. Jedná se zde tedy opět o ztotožnění Boha a jeho posla. Zde by se mohlo zdát, že jeho postavu používá Jákob pro vysvětlení svého snu svým ženám.

5.3.4.3 Genesis 48,15–16

Zde je výraz *anděl* součástí Jákobova požehnání Josefovým synům: *Bůh, před nímž chodili moji otcové Abrahám a Izák, Bůh, který byl můj pastýř od mého mládí až do dneška, anděl, který mě vysvobodil od každého zla, kéž požehná těmto chlapcům.* Anděl je tedy ztotožněn s Hospodinem.

V Jákobově příběhu je role Božích poslů značně oslabena. V plurálu jsou **příslibem Božího jednání a Boží ochrany**. Pokud se hovoří o jednom poslu, je vždy **ztotožňován s Hospodinem**.

5.4 Hospodinův posel v knize Exodus

5.4.1 Setkání s Mojžíšem v hořícím keři

V Ex 3,1–10 Mojžíš jako pastýř přichází k Boží hoře Choreb a vidí Hospodinova posla v plameni ohně. Mojžíš je upoután zvláštním úkazem, že keř hoří, ale neshoří. Jde se podívat do těch míst a setkává se s Hospodinem, který pro něj má poslání. V dalších verších a kapitolách už hovoří přímo Bůh, představuje se jako Bůh Mojžíšových předků. Struktura setkání je podobná jako při setkání s Abrahámem (Gn 22,9–18) nebo Jákobem (Gn 31,3–11). V tomto úryvku to vypadá, jako by úlohou Hospodinova posla bylo **upoutat Mojžíšovu pozornost** zjevením v podobě hořícího keře a **přivést ho do Boží blízkosti**. Důraz na posvátnost místa je zde přímo vyjádřen (Ex 3,5).

5.4.2 Hospodinův posel jako vůdce Izraelitů z Egypta

V následujících částech knihy Exodus se anděl objevuje jako ten, kdo **chrání izraelský lid a ukazuje mu cestu**. V Ex 14,19 je anděl spojován nebo víceméně ztotožněn s oblakovým sloupem, který chrání Izraelity před Egyptany. V pokračování textu Ex 14,24 se ovšem oblakový a ohnivý sloup jeví jako místo, odkud působí Hospodin.

Další úryvek je součástí příslibů a hrozeb, které uzavírají vyhlášení smlouvy na Sinaji v Ex 23,20-23. Sám Hospodin zde příslibuje vyslání anděla před svým lidem, který ho má provázet na cestě pouští i při vstupu do země. O andělovi říká, že „*má v sobě moje jméno*“, proto můžeme anděla ztotožnit se samotným Bohem.³² Vedle anděla posílá Hospodin před Izraelem ještě hrůzu a děsy (PEN uvádí sršně), ty mají pomáhat při vyhnání národů sídlících v zaslíbené zemi. Boží posel vede Mojžíše a Izrael dále i po tom, co si lid zhotovil boha ze zlata (Ex 32, 34; Ex 33, 2).

I ve svém poselství k edomskému králi v Nu 20,16 Mojžíš zmiňuje, že Hospodin poslal svého anděla, aby vyvedl Izraelity z Egypta.

³² Srov. Pentateuch (Pět knih Mojžíšových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 228-229: „*Anděl poslaný před Izraelem jak pro cestu pouští, tak i pro uvedení do země, může mít podobu posla i poselství, člověka i zvláštního znamení. V každém případě je zřetelným projevem Hospodinovy přítomnosti. Zatímco se Izrael rozrůstal v Egyptě, Bůh pro něj připravoval zemi tím, že řídil dění v přírodě i v historii.*“

5.5 Bileám a Hospodinův posel (Nu 22,21–35)

Moabský král pošle pro známého věštce Bileáma, aby proklel izraelský lid, který se usadil na jeho území a kterého se obává. Hospodin Bileámovi nejprve cestu zakazuje, při druhé návštěvě ho posílá, formule se podobá posláni proroka. S tímto Hospodinovým rozhodnutím je v kontrastu událost v Nm 22,21–35, kdy se Hospodinův posel staví do cesty Bileámově oslici. Bileám ho nevidí a trestá oslici za neposlušnost. Hospodin způsobí, že k němu oslice promluví a že Bileám uvidí Hospodinova posla. V verších 32–35 je anděl ztotožňován s Hospodinem.

V tomto úryvku překvapí časté opakování výrazu *Hospodinův posel*. Příběh vyznívá jako ironická alegorie Bileáмова jednání vůči Hospodinu. Je také určitou přípravou na Bileámův úkol, neboť má vystupovat jako Hospodinův prorok a žehnat Izraeli. Svou strukturou se úryvek podstatně neliší od předešlých setkání s andělem.

5.6 Souhrn působení Hospodinova posla v Pentateuchu

V Pentateuchu se poprvé objevuje pojem *anděl Hospodinův/anděl Boží*, a to jistě ovlivnilo následující biblické spisy, proto bylo třeba věnovat popisu jeho pojetí delší úsek. Také se tu poprvé vynořuje otázka po identitě Božího posla. Je třeba si na ni utvořit názor, neboť bez něj by tyto úryvky působily zmateně. V textech knihy Genesis je Hospodinův posel ztotožňován se samotným Hospodinem. Boží posel poprvé hovoří k Hagar, otrokyni Abrahámovy manželky Sary, která je na útěku před svou paní. **Zvěstuje jí narození syna a určuje jeho jméno a budoucnost.** Znovu se jí ujímá, když je Hagar vyhnána a **zachraňuje** ji i jejího syna Izmaela před smrtí v poušti. Zachráncem se anděl stává i pro Lota a jeho rodinu, pro zbytek Sodomy však představuje **vykonavatele Božího trestu.** Anděl Hospodinův hovoří poprvé také k Abrahámovi ve chvíli, kdy se chystá obětovat svého syna Izáka.

V Jákobově příběhu se objevují andělé v plurálu, jsou **doprovodem Hospodinova zjevení** a objevují se i před Jákobovým setkáním s Ezauem jako připomínka toho, že Hospodin je s Jákobem, jak slíbil. Hospodinův posel hovoří k Jákobovi ve snu a **tlumočí mu Boží příkaz**, aby se vrátil do své vlasti. Anděl je také zmiňován jako **průvodce** Abraháмова služebníka, který odchází hledat ženu pro Izáka. Zmínka o andělovi je také součástí Jákobova požehnání Josefovým synům.

V knize Exodus se role Hospodinova anděla mění: Hospodin ho ustanovuje **průvodcem a ochráncem Izraele**. Tato úloha se pak objevuje i v následujících spisech. Na začátku knihy Exodus je anděl zmiňován, podobně jako u Jákoba, při Hospodinově zjevení Mojžíšovi v hořícím keři.

V knize Numeri nacházíme zajímavý příběh, ve kterém vystupuje věstec Bileám a Hospodinův anděl. Anděl zde **brání** uskutečnění věstcova záměru, který se neshoduje s Boží vůlí.

6 Boží posel v dalších dějepisných knihách

Knihy Jozue, Soudců, 1. a 2. kniha Samuelova a 1. a 2. kniha Královská se řadí mezi dějepisné knihy. Jejich obsahem jsou události mezi obsazením Kanaánu a pádem Jeruzaléma. Podklady pro jednotlivé knihy byly velmi různorodé — částečně ústní, částečně písemné. Redakčním zpracováním (patrně ve dvou fázích: předexilní a exilní) deuteronomistickou školou dostalo celé dílo jednotnou teologickou koncepci.³³ Sepsání hlavní části tohoto díla spadá patrně do doby Jóšiášovy na konci 7. století př. Kr.

Dalšími knihami řazenými k dějepisnému dílu jsou knihy Kronik, kniha Ezdrášova a kniha Nehemiášova. Tyto knihy se nazývají chronistické dílo a tvoří pokus o nové teologické zpracování dějin od stvoření. Vznik díla se datuje mezi roky 350–250 př. Kr.

6.1 Stručná charakteristika dějepisného díla³⁴

Knihy Soudců je původně tvořena jednotlivými příběhy soudců izraelských kmenů, které byly nejprve tradovány v prostředí vlastního kmene, poté byly sloučeny do jednoho celku a byly zasazeny do společného chronologického a teologického schématu. Popisují čtyřfázový cyklus: Izrael je modlářsky nevěrný Hospodinu, což vyvolá Boží trest v podobě útoku nepřátel. Následuje prosba k Bohu o záchranu, Bůh povolává soudce osvoboditele.

Knihy Samuelova obsahuje četná opakování, neboť prameny pocházejí z různých tradic, které nejsou příliš upravovány ani sjednocovány. Obsahuje vyprávění o proroku Samuelovi a osudech archy úmluvy. Poté následují dva větší vyprávěcí celky zachycující historii království: Davidův nástup na trůn a vláda jeho následníků. Jedná se o kvalitní historiografické dílo.

Knihy Královské zpracovávají velmi různorodé prameny, některé pocházející z královského dvora se přímo uvádí; samostatně byl zpracovány části o Eliášovi a Elizeovi. Zprávy o jednotlivých králích mají víceméně jednotné schéma, jsou jmenování králové v Izraeli a v Judsku, ke každému králi je uvedena alespoň jedna význam-

³³ Srov. DILLARD Raymond, LONGMAN Tremper: Úvod do Starého zákona, Praha: Návrat domů, 2003, 235nn.

³⁴ HŘEBÍK Josef: Speciální úvod do Starého zákona I., http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_1.html (1. 7. 2009).

ná událost z doby jeho vlády. Převažuje ovšem negativní hodnocení, kromě Ezechiáše a Jošiáše.

Knihy Kronik používají řady ústních i písemných pramenů, které zpracovávají osobitým způsobem jako teologickou aktualizaci dějin na způsob midraše. Tomu odpovídá selektivní výběr pramenů i nedodržování chronologického sledu. Co do literárních kvalit se nevyrovňají předchozímu deuteronomistickému dílu.

S výrazem *Hospodinův/Boží posel* se setkáme v Sd, 1 Sam, 2 Sam, 1 Král, 2 Král, 1 Kron a 2 Kron. V knize Jozue se slovo *anděl* nevyskytuje, i když by příchodu Hospodinova posla odpovídala epizoda předcházející dobytí Jericha v Joz 3,13–15. Jozue se tu setkává s mužem, který mu říká, že je „*velitel Hospodinova zástupu*“. Popis setkání vykazuje jistou podobnost s Božím zjevením Mojžíšovi v hořícím keři.

6.2 Anděl v knize Soudců

Hospodinův posel se objevuje hned v úvodu ke knize Soudců, Sd 2,1–4 a předznamenává problémy, do kterých se lid svou nevěností Boží smlouvě dostává. Mluví zde jako Hospodin a prohlašuje, že kvůli nedodržování smlouvy ze strany Izraele nevyžene před ním jeho nepřátele ze země. Další působení Božího posla se ukazuje v příbězích dvou soudců: Gedeona a Samsona.

6.2.1 Vyvolení Gedeona (Sd 6,11–24)

Setkání Gedeona a anděla se odehrává pod posvátným stromem. Anděl používá zajímavý pozdrav: „*Hospodin s Tebou, udatný bohatýře.*“, který předznamenává Gedeonovo poslání. V této chvíli však vede Gedeona ke stížnosti, ve které jsou připomínány Hospodinovy mocné činy při vyvedení z Egypta jako kontrast k momentální situaci. Na to Bůh Gedeona posílá bojovat proti nepřítelům Izraele. Ten se ale zdráhá a chce znamení, že ten, kdo s ním mluvil, je skutečně Hospodin. Přináší obětní dar, který Bůh přijímá. Gedeon se obává o svůj život, protože viděl Božího posla — tedy vlastně Boha samotného (Sd 6, 22). Dále v příběhu již komunikuje Gedeon přímo s Hospodinem. Toto místo mu zasvěcuje.

Struktura příběhu je podobná jako v dřívějších setkáních s Božím andělem (např. Gn 28,10–22). V tomto případě se však nejedná o osobní nouzi, ale o útisk Izraele. Gedeon je vybrán, aby Izrael zachránil před nepřáteli. Zároveň je Gedeon uveden do naslouchání Bohu.

6.2.2 Ohlášení Samsonova narození (Sd 13,1–24)

Hospodinův posel se zjevuje Manoáchově ženě, která byla dosud neplodná. Je zajímavé, že se nedozvídáme její jméno. Oznamuje jí, že otěhotní a porodí syna, který bude od početí zasvěcený Bohu, proto musí dodržovat předpisy nazireátu. Není určeno chlapcovo jméno. Když to oznámí svému muži, ten prosí Boha o další setkání. Anděl se opět zjeví ženě na poli, ta přivádí svého muže. Manoách se snaží posla pohostit, ale ten pokrm odmítá a vyzývá ho k oběti Hospodinu. Manoách se ještě snaží zjistit poslovo jméno, ale marně. Manoách přináší oběť Hospodinu, ke které se posel přidává a mizí. Ve 22. verši je posel Boží ztotožněn s Bohem.

Struktura je podobná ostatním **zvěstováním o narození syna**. Není zde určeno jméno dítěte a ke zvěstování matce je připojen i otec. Po celou dobu tu vystupuje Boží posel, který je až samotnými účastníky ztotožněn s Hospodinem.

6.3 Knihy Samuelovy

V knihách Samuelových je třikrát David přirovnáván k Hospodinovu poslu, který pozná, **co je dobré a koná to**. Je to vždy v přímé řeči adresované Davidovi jednou jako vojenskému veliteli (1 Sam 29,9) a dvakrát jako králi (2 Sam 14,17–20; 2 Sam 19,28). Zřejmě se jedná o starověký způsob vyjadřování, praktikovaný zvláště vůči panovníkovi.³⁵ Podobně hovoří i Ester ke králi v Es 5,7.

Další andělovo působení nalezneme v 2 Sam 24,16 nn. Poté, co David nařídil sčítání lidu, postihuje Hospodin jeho zemi morem. Ve chvíli, kdy se anděl chystá šířit zkázu v Jeruzalémě, Hospodin ho zastavuje, protože je mu Jeruzaléma líto. Stejný příběh líčí i 1 Kron 21,14–30. Tady je ovšem anděl popsán daleko barvitěji: stojí mezi nebem a zemí, v ruce má tasený meč, napřažený na Jeruzalém. Anděl nařizuje prorokovi Gádovi, co má říci Davidovi. Každý, kdo anděla vidí, je plný strachu. Tento Boží posel je bližší představě uvedené v Dan 9,21 nebo 2 Mak 10,29. Pozoruhodné je, že se tady se anděl **obrací proti Izraeli**.

³⁵ Srov. STIER Fridolin: Gott und sein Engel im Alten Testament. Münster: Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung, 1934, 57.

6.4 Knihy Královské

První zmínka o andělu v 1 Král 13,18 je vlastně podvod — starý prorok řekl Hospodinovu prorokovi, že i on viděl anděla, který mu dal opačný příkaz. To pak stálo Hospodinova proroka život.

Další dvě setkání s Božím poslem se týkají Eliáše. V 1 Král 19,4–8 anděl sytí proroka, aby došel až k Boží hoře Chorébu. V 2 Král 1,3–16 anděl posílá proroka s poselstvím ke králi. Mezi králem a Hospodinem stojí dva prostředníci.

V 2 Král 19,35 **pobije** Hospodinův anděl ohromné vojsko asyrského krále a **zachrání Jeruzalém a celou zemi**. Stejnou událost najdeme popsanou ještě v 2 Kron 32,21 a v Iz 63,9. Tento obdivuhodný mocný čin, kterým Hospodin zachránil Izrael, je ještě několikrát vzpomínán: Sir 48,21; v modlitbě Judy Makabejského 1 Mak 7,41 a 2 Mak 15,22. Podobně prosí o seslání dobrého anděla k záchraně Izraele v 2 Mak 11.

6.5 Souhrn rolí prisouzených andělovi v dějepisných knihách

V knize Exodus je anděl pověřen **ochranou Izraele**. I zde však může být ztožňován s Hospodinem, neboť ten je v důsledku jediným Vykupitelem Izraele. S tímto andělovým posláním souvisí i příběhy Gedeona a Samsona v knize Soudců. Oba jsou vyvoleni, aby pomohli izraelskému lidu, který je sužován nepřítelem. Vidíme, že s přijetím této úlohy má Gedeon (podobně jako předtím Mojžíš) problém, neustále žádá na Hospodinu další potvrzovací znamení. Samson je vybrán už v matčině lůně, jedná se o klasický příklad **zvěstování o narození syna** matce, která byla neplodná. V knihách Samuelových a Královských se mění postava anděla, odděluje se stále více od Hospodina a blíží se představě královského služebníka. Objevuje se tu ovšem také v úloze **zachránce** proroka Eliáše a tomuto prorokovi také **tlumočí Boží příkazy**.

V deuteronomistických dějinách se role anděla rozšiřují: objevuje se tu anděl **trestající Izrael**. Veškeré posláni je zaměřeno vůči celému národu. Gedeon i Samson jsou vyvoleni, aby bojovali za Izrael, a když anděl posílá proroka ke králi, je král zodpovědný za celou národní pospolitost. V Davidově případě je potrestán celý národ za královu chybu, v případě samařského krále Achaziáše je potrestán on sám smrtí, protože se chtěl dotazovat jiných bohů. Největším dílem Božího posla je však pobití asyrského vojska.

7 Žalmy a kniha Job

Výraz *anděl* nacházíme i v poetických knihách Starého zákona jako jsou Žalmy nebo část knihy Job.

Kniha žalmů je básnickou sbírkou žalmů různých žánrů z různých období izraelských dějin. Část z nich se používala v chrámové či domácí liturgii. Obvykle se sbírka žalmů dělí na pět částí a rozlišuje se pět základních druhů: hymny, kolektivní žalozpěvy, královské žalmy, individuální žalozpěvy, individuální děkovné písně. Datace je nesnadná. V jednotlivých žalmech se nacházejí velmi staré prvky, počátky některých jsou v době královské, výsledná podoba je asi z doby poexilní. Žalmy jsou citovány v knihách Kronik, proto je toto období považováno za horní hranici jejich vzniku.³⁶

Kniha Job je vyprávěním, které je zaměřené na události týkající se jedné osoby. Zpracovává obdobné téma jako jiné texty ze starého Orientu: problém nezaviněného utrpení spravedlivého člověka. Lze tu rozpoznat dvě složky: prozaické rámcové vyprávění a poetickou hlavní část. Z hlediska formy souvisí kniha Job s žalozpěvy. Některé části vyprávění naznačují, že by se její vznik mohl datovat do poexilní doby.³⁷

7.1 Zmínky o andělech v knize Job

V knize Job se výraz anděl vyskytuje na dvou místech. V Job 4,18 čteme „*Nemůže-li věřit vlastním služebníkům, shledává-li omylnost i na andělech*“. Vlastní služebníci jsou totožní s anděly, jde o paralelismus. Je to první zmínka o jakési křehkosti andělů. Dosud v textech vystupovali jako spolehliví vykonavatelé Boží vůle. Tento verš spolu s následující otázkou v Job 5,1 může mít svůj původ ve zvyku utíkat se k přímluvě andělů a to může evokovat vzdálenou souvislost s mnohobožstvím.³⁸

Další přímou zmínku najdeme v Job 33,23. V ČEP je anděl nazván tlumočnickem, v překladu Jeruzalémské bible zní verše Job 33,23–24 následovně: „*Najde-li se*

³⁶ Srov. RENDTORFF Rolf: Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury. Praha: Vyšehrad, 2000, 304 nn; HŘEBÍK Josef: Speciální úvod do Starého zákona II., http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html (1. 7. 2009).

³⁷ Srov. RENDTORFF Rolf: Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury. Praha: Vyšehrad, 2000, 309 nn.

³⁸ Srov. Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. VIII. svazek, Job. Pracovní vydání, Praha: Krystal OP, 1997, 23.

tehdy vedle něho Anděl, Prostředník (dosl. ten, kdo vykládá), vzatý z tisíce, jenž tomu člověku připomíná, co má dělat, slitovává se nad ním a prohlašuje: Ušetři ho před sestupem do hrobu: našel jsem výkupné za jeho život.³⁹ Anděl je tu tedy zcela oddělen od Hospodina, představuje toho, kdo vysvětluje člověku smysl jeho nemoci a přimlouvá se za něj u Boha. Toto pojetí je blízké následujícím biblickým knihám, jak bude dále rozvedeno.

7.2 Žalmy zmiňující anděly

Andělé jsou uvedeni celkem v pěti žalmech. V Ž 34,8 vystupuje *Hospodinův anděl, který se položí táborem kolem těch, kteří se bojí Boha*. To může být ozvěna anděla chránícího Izrael na cestě z Egypta (viz Ex 14,19). V žalmu 35,5–6 se nastiňuje, co se má stát žalmistovým nepřátelům, „až na ně udeří anděl Hospodinův“. Autor se tu dovolává pomoci, která je přislíbena Božímu lidu v Ex 23,22.

V dalších třech žalmech: Ž 91,11–12; Ž 103, 20–22 a Ž 148,2 jsou zmiňováni andělé v plurálu. V prvním zmíněném žalmu jde opět o Boží ochranu poskytovanou skrze anděly a v druhých dvou žalmech se nastiňuje představa Boha jako orientálního vládce, obklopeného služebníky, kteří ho chválí. Jedná se tedy o takové představy andělů, které byly už zmíněny dříve.

³⁹ Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. VIII. svazek, Job. Pracovní vydání, Praha: Krystal OP, 1997, 69.

8 Anděl v prorockých knihách

Prorocké knihy tvoří sbírky textů, které byly někdy zapsány přímo samotným prorokem nebo jeho žáky, jindy byly ústně tradovány a později zapsány. Období proroků začíná kolem roku 750 př. Kr. Jejich proroctví bylo určeno celému Izraeli. Poprvé se nám tu dostává jakési základní představa o autorovi.

Převažujícím literárním druhem je poselství, ale objevují se tu i například písně a podobenství. Proroci bývají někdy také sami nazýváni Božími posly. Zapsané texty jsou určeny budoucím pokolením, která je aktualizují a doplňují podle nových situací.

Anděl je zmiňován u třech proroků Iz, Oz a Mal pouze okrajově. Více kontextů najdeme u Daniela a zejména u Zachariáše.

8.1 Stručné zmínky u proroků

V knize proroka Izaiáše najdeme dvakrát zmíněného anděla. První zmínka v Iz 37,36 je připomínkou pobití asyrského vojska uvedeného v 2 Král 19,35. Druhá zmínka v Iz 63,9 je zapojena do části oslavující Boží milosrdenství a anděl je tu ztotožňován s Hospodinem (*anděl stojící před jeho tváří je zachraňoval*), neboť Izrael zachraňuje jenom Bůh.

Další jednotlivé zmínky najdeme v knize proroka Ozeáše (Oz 12,5) a Malachiáše (Mal 3,1). **Ozeáš** v části vyprávějící o Jákobovi zmiňuje, že „*se utkal s andělem*“ (naráží na Gn 32,25–31), jde zřejmě o paralelismus, neboť předchozí verš zmiňuje, že „*zápasil s Bohem*“, jak ostatně neznámého označil i Jákob. Ozeáš tedy ztotožňuje anděla s Hospodinem.

Podobně tak činí **Malachiáš** v Mal 3,1: *posel smlouvy* je Bůh. Jako posel, který má připravit cestu je v Mal 3,23 jmenován Eliáš, později byl ztotožňován s prorokem samotným a byl tak pojmenován prorocký spis.⁴⁰

⁴⁰ Srov. RENDTORFF Rolf: Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury. Praha: Vyšehrad, 2000, 301.

8.2 Andělé u Zachariáše

Kniha proroka Zachariáše se dělí do třech celků: kap. 1–8, tzv. Protozachariáš, tvoří noční vidění, která nastala mezi lety 520–518 př. Kr. a zaměřují se na rekonstrukci Chrámu; Deuterozachariáš (kap. 9–11) a Tritozachariáš (kap. 12–14) jsou datovány do začátku helénistické epochy.

V knize proroka Zachariáše se hojně vyskytuje Boží posel, a to v kapitolách 1–6. Boží posel je součástí prorokových nočních vidění. Hned v prvním vidění v Zach 1,7–17 je však poměrně obtížné odlišit jednající postavy. Zachariáš má vidění, na jehož význam se ptá Božího anděla (interpretační anděl), který slibuje vysvětlení. V 11. verši se objevuje Hospodinův anděl, který je prostředníkem při hovoru s Hospodinem. Není jasné, zda interpretační anděl a Hospodinův anděl jsou dvě postavy, nebo jedna.⁴¹ Důležité ovšem je, že zde Hospodinův posel je jasně odlišen od Hospodina. Úlohou anděla je **vysvětlovat prorokovi vidění** a stává se i **tlumočníkem Božího slova** vůči prorokovi (Zach 1,14).

8.3 Andělé u Daniela

Kniha Daniel je velmi komplikovanou starozákonní knihou. Je psána ve třech jazycích: hebrejštině, aramejštině, řečtině. Řecké části jsou řazeny k deuterokanonickým knihám. Dělí se do dvou částí, které mají zcela odlišný charakter: kapitoly 1–6 jsou vyprávění o Danielovi a jeho přátelích, která se odehrávají v babylonském nebo perském zajetí. Od 7. kapitoly jsou zmiňována prorokova vidění. Jako celek bývá řazena k apokalyptickým knihám jako jediná ve SZ, i když ne všechny texty obsahují tyto prvky. Její vznik se klade do doby Antiocha Epifana (těsně před rok 164 př. Kr.). Někdy bývá označována za nejmladší starozákonní knihu.

V knize Daniel se několikrát hovoří o Božím poslu v obou částech (protokanonické i deuterokanonické). Představím výskyty z jednotlivých částí společně, protože na sebe navazují a vztahují se ke stejné události.

V Dan 3,(49)⁴² v tzv. Azariášově modlitbě se mluví o Hospodinově andělu, který sestoupil do ohnivé pece, aby zachránil tři mládence. Dan 3,(59) je součástí Boží chvály a andělé jsou vyzýváni, aby se k ní připojili. V Dan 3,28(95) král Nabuchodo-

⁴¹ Srov. SMITH Ralph L.: Word biblical commentary. Volume 32, Micah-Malachi, Texas: Word Books, 1984, 188 nn.

⁴² V závorce je uvedeno číslování veršů podle LXX, tedy s vložením tzv. dodatků.

nozor, který přikázal hodit do ohně tři mládence, velebí Boha, že poslal svého anděla, který je ochránil. Při pohledu do pece ve verši 3,25(92) nazývá čtvrtého muže, kterého vidí, synem bohů.

Podobná situace nastává v 6. kapitole, kdy už je Daniel sám vhozen do lví jámy. Tady Daniel sám odpovídá ze lví jámy na dotaz králi v Dan 6,23, že Bůh poslal svého anděla, aby ho zachránil.

V dodatku Zuzana se soudce Daniel při výslechu dvou mužů, kteří Zuzanu nespravedlivě obvinili, dovolává msty anděla Božího (Dan 13,55 a Dan 13,59). Anděl je tu tedy zmiňován jako **ochránce** nevinné Zuzany a **Hospodinův mstitel**. V dodatku Běl a drak se odehrává podobný příběh jako v 6. kapitole. Hospodinův anděl nařizuje proroku Abakukovi, aby pokrm, který připravil, donesl do Babylona do lví jámy Danielovi a dokonce proroka sám dopraví tam i zpět (Dan 14,34–39). V uvedených úryvcích je Boží posel představen jako **ochránce** těch lidí, kteří mu slouží. Andělé také mají za úkol **chválit a velebit Boha**.

Uvedené výskyty z knihy proroka Daniela se nevyskytují v částech obsahujících apokalyptické texty. I když právě tyto texty přispěly k rozvoji pozdější nauky o andělech, slovo *posel* nebo *anděl* se v nich nevyskytuje, proto se jim zde nebudu věnovat.

8.4 Nová úloha anděla v prorockých spisech

V knize proroka Daniela vystupuje anděl jako **zachránce**, kterého posílá Bůh, aby se zázračným způsobem ujal těch, kteří zůstali Bohu věrní a ocitli se za to v lidsky neřešitelné situaci. Tento zásah pak vede k uznání Hospodina jako jediného Boha.

V prorockých knihách, zejména u proroka Zachariáše, se setkáváme s novou rolí anděla: **vysvětluje** prorokovi smysl jeho vidění. Vystupuje v nich také jako **prostředník** mezi lidmi a Bohem a jako **přímluvce**.

9 Andělé v deuterokanonických knihách

Z deuterokanonických knih, které jsem ještě nezmínila, jsou dva drobné výskyty v knize Moudrosti a v knize proroka Baruka. V knize moudrosti se výskyt nedá považovat za relevantní k tomuto tématu, protože se tu hovoří o *pokrmu andělů*, jímž je myšlena mana, které se Izraelitům dostávalo jako pokrmu při putování pouští z Egypta (Mdr 16,20). V knize proroka Baruka je varování před neživými bohy, které potkají Izraelité v zajetí. Prorok je nabádá, aby zůstali věrni Hospodinu, že je jeho anděl s nimi a ochrání je, což opět souzní s Hospodinovým slibem z Ex 14,19.

Nejdelší příběh o Hospodinově poslu nalezneme v knize Tobíáš.

9.1 Anděl a Tobíáš

Knihy Tobíáš představuje rodinnou historii, která byla původně sepsána hebrejsky nebo aramejsky. Vznikla patrně kolem roku 200 př. Kr. jako poučný příběh. Vypráví o židovské rodině deportované během 8. století př. Kr. do Ninive. Obsahuje časové i místní nepřesnosti. Záměrem je posílit víru těch, kteří se utíkají k Hospodinu a na Tóbitově příkladu jim ukázat, že Bůh své věrné neopouští, i když prochází zkouškami. Je tu vysoce hodnoceno manželství, rodinný život a věrnost Bohu i ve velkých obtížích. Dále kniha ukazuje, jakou sílu má modlitba a jak Bůh prostřednictvím andělů člověka zachraňuje.

Tobíáš hledá průvodce na cestě do Méd a nalezne anděla Refáela, který se ovšem představí jako „Azarjáš, syn velkého Chananjáše“. Jedná se o slovní hříčku s významem „jsem Pomocník, syn velkého Slitovníka“. Andělovo jméno je také vyznavačské a znamená „Hospodin uzdravuje“. Víru v ochranu andělů prozrazuje Tob 5,22. Anděl doprovází Tobíáše na cestě a dovede ho až k Sáře, která je mu podle pravidel příbuzenství určena za ženu. Už byla sedmkrát vdaná a zlý démon zabíjí její žehnichy. Tady se objevují jisté magické praktiky. Anděl poradí Tobíášovi, aby si uschoval části ryby, které pak užívá k ochraně Sáry před démonem a k uzdravení svého otce. Refáel také spoutá démona (Tob 8,3), který Sáru trápil. Po šťastném návratu k rodičům se Refáel dává poznat a představuje se jako „jeden ze sedmi andělů, kteří jsou připraveni, aby vcházeli před Hospodinovu slávu“. Tato představa odpovídá perskému vlivu: „Za perské doby stávalo kolem krále sedm velmožů, kteří směli hledět na královu tvář“ (est 1,14 srov. 7,14) a podle dávné staroorientální zásady platilo „jak

na nebi, tak na zemi', takže i Hospodin se obklopoval sedmi duchy (Zj 1,4 3,1 4,5 5,6 8,2 srov. též Za 4,10) Z nich povstali časem archandělé a pozdější židovstvo znalo i jejich jména. V knize Danielově eteme o Gabrielovi (da 8,16 9,21 srov. Lk 1,26) a Mikaelovi (da 10,13-21 12,1 i srov. Ju 9 Zj 12,7).⁴³ Je to vůbec poprvé, kdy má anděl vlastní jméno v biblických textech.

Je zde zdůrazněno, že Hospodin **zasahuje prostřednictvím svého anděla**. Anděl je tím, kdo **přednáší modlitby a dobré skutky** před Boha (Tob 12,12). Stává se **průvodcem** na cestě, **ochráncem, strážcem** i tím, kdo **přináší uzdravení a spoutává démona**. Povzbuzuje k Boží chvále. Anděl nejprve skrývá svou totožnost a vydává se za člověka. Při představování sděluje nejen své jméno, ale i své poslání. Setkáváme se zde tedy s úplně odlišnou podobou anděla, než ve starších biblických spisech. Zároveň se liší i od apokalyptických představ. Nejvíce se blíží představě strážného anděla, zde ovšem s výjimečnou mocí.

⁴³ BIČ, Miloš: Výklady ke Starému zákonu. V., Knihy deuterokanonické (nekanonické, apokryfní), Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, 43.

10 Vztah identity a role anděla

Anděl, v původním významu slova posel, prochází celým Starým zákonem a vlastně celou Biblií, i když se s ním nesetkáme ve všech knihách. Z výše uvedeného přehledu je zřejmé, že postava anděla prošla od nejstarších starozákonních spisů k nejmladším značnou proměnou.⁴⁴ Vzhledem k velkému časovému rozpětí je to pochopitelné. Nauka o andělech jako Božích poslech a služebnících se vyvíjela a absorbovala vlivy prostředí, to se zpětně odráželo v biblických textech. Zároveň ovšem nesměl být narušen starozákonní monoteismus a zastíněn Hospodina, který všechno působí. Na druhé straně vystoupení Božího posla umožňovalo uchovat a zvýraznit Boží transcendenci.

10.1 Identita Hospodinova posla a s ní spojené otázky

Z textů zřetelně vystupuje anděl Hospodinův (מַאֲלַךְ יְהוָה), jinde nazývaný také posel Boží (מַאֲלַךְ הָאֱלֹהִים). Při čtení jednotlivých úryvků je zřejmé, že nejde jenom o upřesnění, které by znamenalo, že tohoto posla posílá Bůh na rozdíl od jiného lidského posla. Objevuje se tedy otázka, která nemůže být s jistotou uspokojivě zodpovězena (srov. 3.2): kdo je Hospodinův anděl? Jedná se vůbec o samostatnou bytost, nebo je to jenom jiný výraz pro Hospodina samotného? V této souvislosti se často upozorňuje, že je třeba odhlédnout od jeho bytí a soustředit se na andělův úkol.⁴⁵ Nelze ovšem popřít, že odpověď na tuto otázku by pomohla vyjasnit i andělův úkol. S tím souvisí další otázka: pokud by anděl Hospodinův představoval samostatné bytí, jedná se vždy o téhož anděla nebo Hospodin posílá různé posly? V této souvislosti je třeba připomenout, že anděl zde nikdy nemá vlastní jméno. Jako stejný se Hospodinův anděl jeví ve funkci průvodce Izraele zejména v knize Exodus (např. Ex 14,19; Ex 23,23 a další), nelze ovšem říci, že je stejný jako v knize Genesis.⁴⁶

Ukazuje se však, že odhlédneme-li od detailů, můžeme u Hospodinova posla vysledovat určité společné rysy typické pro skupiny biblických knih (Pentateuch, dějepisné knihy, prorocké knihy). Tyto rysy, které nese Hospodinův anděl v jednotlivých

⁴⁴ Srov. WESTERMANN Claus: Genesis 12–36, BK I/2, 2. Aufgabe, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1989, 290.

⁴⁵ Srov. KKC, čl. 329.

⁴⁶ Srov. STIER Fridolin: Gott und sein Engel im Alten Testament. Münster: Verlag der Aschen-dorffschen Veragsbuchhandlung, 1934, 61.

spisech, se mohou dokonce stát důležitým prvkem literárně kritického studia biblického textu.⁴⁷

Všeobecně je ohledně identity Hospodinova posla v biblických komentářích přijímána tzv. **identifikační hypotéza**, to znamená, že posel Hospodinův představuje v textech Hospodina samotného (viz 3.2). Pro podporu této hypotézy v některých úryvcích svědčí střídání osob: hovor zahajuje většinou Boží posel, pokračuje Hospodin (např. Ex 3,2–6); posel mluví v 1. os. sg. slova příslušející přímo Hospodinovi (např. Gn 16,10) nebo se Hospodin přímo představuje (např. Gn 31,13). V některých dalších případech je ten, kdo je nejprve nazván Božím poslem, příjemcem poselství identifikován jako Bůh (Gn 16,13; Sd 13,22). To platí pro starší texty, Pentateuch a knihu Soudců. Od 1. knihy Samuelovy se už s podobnými náznaky v textu nesetkáváme.

Je zajímavé, že v úryvcích knihy Genesis se nestává, že by ten, kdo hovoří s Hospodinovým poslem, měl obavy o svůj život. Až v Ex 3,6 se Mojžíš obává na Boha pohledět, není zde zmíněno z jakého důvodu. Pak následuje předání Smlouvy na Sinaji a tam sám Bůh varuje před snahou proniknout do jeho blízkosti (viz Ex 19,9–13; 19,24; 20,19). Tato snaha bude potrestána smrtí. To je zřejmě zdrojem obav ze smrti při dalším setkání s Bohem (např. Sd 6,22; Sd 13,22).

Toto zjištění koresponduje s Westermannovým názorem, že střídání Boha a Božího posla ve starších vyprávěních se nedá vysvětlit, tak jako v pozdějších textech, tím, že jde o následek teologické reflexe, která se snažila korigovat antropomorfismy spojené s Bohem a připisovala je Božímu poslu. Podle něj se spíše jedná o popis zkušenosti, kdy v nejvyšší nouzi došlo k setkání s poslem. Tento posel sděluje slovo, které tuto nouzi mění. V náboženství otců ještě prostředníka mezi Bohem a člověkem netvoří prorok nebo kultovní instituce. Boží slovo tak přichází přímo od Boha skrze posla, který je obyčejným člověkem. Jediným rozdílem bývá to, že je cizinec a že zná jméno toho, koho oslovuje.⁴⁸

V knize Exodus, v částech, kdy Hospodin slibuje izraelskému společenství vedení svého anděla, se zdá, že Boží posel se liší od Hospodina. Zejména to vysvítá z Ex 33,1–3. Ex 33,3. Tento úryvek by se dal interpretovat tak, že Hospodin posílá

⁴⁷ Srov. AUSLOOS Hans: The „Angel of YHWH“ in Exod. XXIII 20-33 and Judg. II 1-5. A Clue to the „Deuteronom(ist)ic“ Puzzle? In: *Vetus Testamentum* LVIII (2008) 1-12.

⁴⁸ *Für diese Erzählungen kann es daher nicht zutreffen, dass das Reden von einem mj erst aus theologischer Reflexion entstanden sei (...). Es ist vielmehr erzählende Wiedergabe wirklicher, vielfältiger Erfahrung einer begegnung in höchster Not, in der der Begegnende das die Not wendende Wort sprach.* (WESTERMANN Claus: Genesis 12–36, BK I/2, 2. Aufgabe, Neukirchen-Vluyn: Neu-kirchener, 1989, 290.)

s Izraelem svého posla, neboť sám nemůže jít se svým lidem, aby ho nevyhubil. Na-proti tomu v Ex 14,19–20 není výrazný rozdíl mezi Božím poslem a Hospodinem — oba souvisejí s oblakovým sloupem. Na příslib, který je zaznamenaný v knize Exodus, že totiž anděl povede izraelský národ, se mladší texty často odkazují (např. Bar 6,6).

10.2 Působení anděla v starozákonních spisech

Přes všechny zmíněné otázky a úskalí se zdá, že je možné rozpoznat a nastínit základní role andělů ve Starém zákoně.

První, v podstatě literární roli anděla, kterou je třeba vzhledem k výše uvede-ným otázkám zmínit, je **reprezentovat Hospodina**. V nejstarších textech knihy Gene-sis je to z důvodu neschopnosti sdělit osobní zkušenosti ze setkání s Bohem, v mladších textech přistupuje teologická reflexe, která se snaží, aby Bohu nebylo připi-sováno nic lidského a tím se chránila jeho transcendence.

Další role se už budou týkat konkrétního poselství, při němž odhlížím od otáz-ky, zda jde o ztotožnění anděla s Hospodinem, nebo o samotnou postavu anděla. Jed-nou z nejdůležitějších úloh Božího anděla je **zvěstování narození syna**, které je obvykle spojené s určením jeho jména a nastíněním jeho budoucnosti (Hagar — naro-zení Izmaela: Gn 16,7–14; Manoáchova žena — narození Samsona: Sd 13,1–23, v této linii pokračuje i zvěstování Marii o Ježíšově narození: Lk 1,26–38). Dále plní úlohu **zvěstovatele Boží vůle**: předává instrukce, vede člověka (při obětování Izáka: Gn 22,10–19; Jákobův návrat: Gn 31,11–16; pověření Eliáše zvěstováním Božího slova králi: 2 Král 1,3–16; Dan 14,33–39). Ke speciálním případům patří role **vůdce a ochránce izraelského národa**, který na Hospodinův pokyn vede Izrael z Egypta přes poušť do zaslíbené země a i nadále nad ním bdí (Ex 14,19–20; Ex 32,31–35; Ex 33,2; Nu 20,16; Sd 2,1–4; Sd 5,23). S ochranou izraelského lidu souvisí i **vyvolení lidí**, kteří se na ní mají podílet (Mojžíš: Ex 3,2–6; Gedeón: Sd 6,11–23), také se projevuje jako mocný vojevůdce (pobití asyrského vojska: 2 Král 19,35).

Hospodinův posel ve Starém zákoně také často zastává roli **zachránce života**, dodává posilu pro další život (Hagar a Izmaelovi: Gn 21,9–2, Abrahámovi při oběto-vání Izáka: Gn 22,10–19; Jákob — poslové jako znamení Boží podpory: Gn 32,2–3; nasycení Eliáše v poušti: 1 Král 19,4–8; mládenci v ohnivé peci: Dan 3,25–28; Daniel ve lví jámě: Dan 6,22–24; Tobiáš: Tob 8,2–3). Anděl také vystupuje jako **obránce Božího rozhodnutí** (Bileám: Nu 22,21–35). Jednou je anděl pověřen zasáhnout proti Izraeli jako **trestající a zkázonosný anděl** (2 Sam 24,15–17; 1 Kron 19,14–30).

V pozdějších apokalyptických spisech zastává roli **anděla vykladače** (Zach 1,7–14; a další kapitoly 2–6). Na několika místech jsou andělé zmiňováni jako nebeští služebníci, kteří **chválí Boha** (Ž 103,20; Dan 3,59).

Všechny tyto úlohy andělů je třeba vidět v naprosté závislosti na Hospodinu, kterého Starý zákon představuje jako původce všeho. Podle své vůle ke svému dílu používá andělů, stejně jako lidí.

11 Závěr

Cílem této práce bylo na základě českého překladu Bible vyhledat starozákonní kontexty, ve kterých se vyskytují andělé. Tyto kontexty se pak staly východiskem pro zkoumání role, kterou andělé ve Starém zákoně zastávají. Jako problematická část tohoto postupu se ukázala nemožnost jednoznačně stanovit, kde skutečně v textu Starého zákona vystupuje anděl. Pro interpretaci byly vybrány kontexty, které obsahují výraz *anděl Hospodinův*, případně *Boží anděl* spolu s kontexty obsahující výraz *anděl* bez přívlastku. Jako výchozí český překlad byl vybrán Kralický, neboť andělé v něm vždy představují Boží posly.

Náhled na anděly a zejména na postavu označovanou jako *Hospodinův anděl* se postupem času, od prvních zmínek, zachycených v dějinách praotců, až po poexilní období měnil a vyvíjel. Tyto změny jsou v jednotlivých knihách Starého zákona patrné a v některých literárních typech, jako je například apokalyptická literatura, ovlivňují roli anděla. V úvodních knihách Bible, zvláště v Pentateuchu, je Hospodinův anděl ztotožňován s Hospodinem, v poexilní literatuře se už jedná o samostatnou postavu. Za zlomové texty stojící mezi uvedenými póly je možné pokládat knihy Samuelovy.

Přes zmíněné potíže lze ve starozákonních textech vysledovat základní role Božího anděla. Jsou to především: **zvěstovatel narození syna, Božího vyvolení nebo Božích příkazů; zachránce života; vůdce a ochránce izraelského národa; mstitel izraelského národa; vykonavatel Božího trestu** a v apokalyptických knihách se objevuje jako **interpretační anděl**. Ve všech těchto úlohách vystupuje jako Boží služebník, který důsledně stojí na Boží straně a plní Boží vůli.

Východiskem této práce byly pouze kontexty obsahující v českém překladu výraz *anděl*. Pro lepší porozumění roli andělů ve Starém zákoně by bylo dobré vzít v úvahu i další kontexty, které obsahují synonymní vyjádření nebo situace, ve kterých je jednání interpretováno jako jednání Božího posla, i když je pro něj použit jiný výraz. Jedná se zejména o apokalyptickou část knihy Daniel. Přínosné by také bylo srovnání úlohy andělů s úlohou dalších zmiňovaných nebeských bytostí jako jsou například cherubové a serafové. Pro posouzení toho, jak byly poexilní texty ovlivněny představami o andělech, které pocházely od okolních národů, by bylo třeba je srovnat s příslušnou literaturou. A samozřejmě ucelenější obraz by mohl být vykreslen srovnáním s Novým zákonem.

Zkratky

KKC — Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995.

BKR — Bible svatá aneb Všecka svatá Písma Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání kralického z roku 1613. b.m. : Česká biblická společnost, 1991.

ČEP — Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih), čtvrté přepracované vydání [b. m.] Česká biblická společnost, 1993.

LXX — Septuaginta — Elektronická verze Septuaginty: Septuagint/LXX/Greek Old Testament. Containing Joshua B, Judges B, Daniel OG, Tobit BA, Susan OG, and Bel & the Dragon OG, přístupná přes <http://unbound.biola.edu>, (1. 7. 2009).

PEN — Pentateuch (Pět knih Mojžišových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

Literatura

- AUSLOOS Hans: The „Angel of YHWH“ in Exod. XXIII 20-33 and Judg. II 1-5. A Clue to the „Deuteronom(ist)ic“ Puzzle? In: *Vetus Testamentum* LVIII (2008) 1-12.
- DILLARD Raymond, LONGMAN Tremper: *Úvod do Starého zákona*, Praha: Návrat domů, 2003.
- GUARDINI Romano: *Andělé. Teologické úvahy*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- GRÜN Anselm: *Každý má svého anděla. Boží pomocníci jakou součást radostné zvěsti biblických příběhů*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
- HEISER Lothar: *Die Engel im Glauben der Orthodoxie*, Leipzig: St Benno-Verlag, 1976.
- HUBER Georges: *Můj anděl půjde před tebou*. Praha: Zvon, 1996.
- HOBLÍK Jiří: *Agenti Hospodinovi*, in: *Teologický sborník 3* (2000) 37-39.
- HŘEBÍK Josef: *Několik aspektů starozákonního exodu*, in: *Teologické texty 1* (1999) 2–5.
- HŘEBÍK Josef: *Jak zacházet se starozákonními texty*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2002.
- Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995.
- KOPPOVÁ Johanna: *Izraelští proroci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.
- KOPPOVÁ Johanna: *Starý zákon – kniha pro dnešní dobu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.
- KUKLA Oto A.: *Andělé a křesťanská ikonografie*, in: *Teologický sborník 3* (2000) 20–25.
- MACHEK Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: NLN, 1997.
- RÉGAMEY Pie-Raymond: *What is an angel?* New York: Hawthorn books.
- RENDTORFF Rolf: *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- STIER Fridolin: *Gott und sein Engel im Alten Testament*. Münster: Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung, 1934.

- TAVARD, Goerge Henry: Die Engel. In SCHMAUS Michael, GRILLMEIER Alois, SCHEFFCZYK Leo (ed): Handbuch der Dogmengeschichte, sv. 2, Freiburg – Basel - Wien: Herder, 1968.
- VLKOVÁ Gabriela Ivana: Slovo Boží a slovo lidské. Všeobecný úvod do Písma svatého. Olomouc:Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta, 2004.
- VORGRIMLER Herbert: Wiederkehr der Engel? Ein altes Thema neu durchdacht, 2. Auflage, Kevelaer: Butzon und Bercker, 1994.

Bible

- Bible. Překlad 21. století, Praha: Biblion, 2009.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih), čtvrté přepracované vydání [b. m.] Česká biblická společnost, 1993.
- Bible svatá aneb Všecka svatá Písma Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání kralického z roku 1613. b.m. : Česká biblická společnost, 1991.
- Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. I. svazek, Genesis Pracovní vydání, Praha: Československá provincie Řádu bratří kazatelů, 1992.
- Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. II. svazek, Exodus, Leviticus. Pracovní vydání, Praha: Československá provincie Řádu bratří kazatelů, 1992.
- Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. IV. Svazek, Jozue, Soudců, Rut. Pracovní vydání, Praha: Krystal OP, 1997.
- Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. VII. svazek, Tobiáš, Judit, Ester, Knihy Makabejské. Pracovní vydání, Praha: Krystal OP, 1996.
- Jeruzalémská bible: svatá Bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou. VIII. svazek, Job. Pracovní vydání, Praha: Krystal OP, 1997.
- Pentateuch (Pět knih Mojžíšových). Český katolický překlad, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- Elektronická verze Septuaginty: Septuagint/LXX/Greek Old Testament. Containing Joshua B, Judges B, Daniel OG, Tobit BA, Susan OG, and Bel & the Dragon OG, přístupná přes <http://unbound.biola.edu>, (1. 7. 2009).

Elektronická transkripce edice Biblia Hebraica Stuttgartensia 1983, modifikované podle Leningradského kodexu, Firkovich B19A, přístupná přes <http://unbound.biola.edu>, (1. 7. 2009).

Komentáře

BIČ, Miloš: Výklady ke Starému zákonu. V., Knihy deuterokanonické (nekanonické, apokryfní), Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996.

WESTERMANN Claus: Genesis 12–36, BK I/2, 2. Aufgabe, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 1989.

Word biblical commentary. Volume 32, Micah-Malachi / Ralph L. Smith. - Waco, Texas: Word Books, 1984.

Výklady ke Starému zákonu. I. Zákon. Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Praha: Kalich, 1991.

Slovníky

Bibel-Lexikon. 2. Aufgabe, Zürich: Benziger Verlag, 1968.

Biblická konkordance. 2. revidované vydání, Praha: Křesťanský spolek mladíků v Čechách, 1933.

Lexikon zur Bibel. Wuppertal: Brockhaus, 1994.

MACHEK Václav: Etymologický slovník jazyka českého, Praha: NLN, 1997.

NOVOTNÝ Adolf: Biblický slovník A-P. Praha: Kalich, 1992.

Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, 1996.

Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1991.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, druhé opravené a doplněné vydání, Praha: Academia, 1994.

The New Bible Dictionary. London: The Inter-Varsity Press, 1977.

Internetové zdroje

JURIK Ivan: Theophilos 3.1.6, <http://www.theophilos.sk/> (1.7. 2009).

The Unbound Bible, <http://unbound.biola.edu>, (1.7.2009).

- HŘEBÍK Josef: Všeobecný úvod do Písma svatého,
http://ktf.cuni.cz/~hrebik/vseob_uvod.html (1. 7. 2009).
- HŘEBÍK Josef: Speciální úvod do Starého zákona I.,
http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_1.html (1. 7. 2009).
- HŘEBÍK Josef: Speciální úvod do Starého zákona II.,
http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html (1. 7. 2009).

Seznam příloh

Genesis 16	48
Genesis 19	48
Genesis 21	48
Genesis 22	49
Genesis 24	49
Genesis 28	50
Genesis 31	50
Genesis 32	50
Genesis 48	50
Exodus 3	50
Exodus 14	51
Exodus 23	51
Exodus 32	51
Exodus 33	51
Numeri 20	51
Numeri 22	51
Soudců 2	52
Soudců 5	52
Soudců 6	52
Soudců 13	53
1. Samuelova 29	53
2. Samuelova 14	53
2. Samuelova 19	54
2. Samuelova 24	54
1. Královská 13	54
1. Královská 19	54
2. Královská 1	54
2. Královská 19	55
1. Kronik 21	55
2. Kronik 32	55
Job 4	55
Job 33	56

Žalmy 34.....	56
Žalmy 35.....	56
Žalmy 91.....	56
Žalmy 103.....	56
Žalmy 148.....	56
Izaiáš 37.....	56
Izaiáš 63.....	56
Daniel 3	56
Daniel 6	57
Ozeáš 12	57
Zachariáš 1	57
Zachariáš 2	57
Zacharjáš 3	58
Zacharjáš 4	58
Zacharjáš 5	58
Zacharjáš 6	59
Malachiáš 3.....	59
Deuterokanonické knihy.....	59
Tobiáš 5	59
Tóbijáš 6.....	60
Tobiáš 11	61
Tobiáš 12.....	61
Ester 5.....	61
Moudrost 16	61
Sírachovec 48	61
Báruk 6	62
Azarjášova modlitba 3.....	62
Zuzana 1	62
Bél a drak 1.....	62
1 Makabejští 7	62
2 Makabejští 11	62
2 Makabejští 15	62

Přílohy

Jednotlivá biblická místa jsou citovaná podle ČEP.

Genesis 16

7 Nalezl jí **Hospodinův posel** ve stepi nad pramenem vody, nad pramenem při cestě do Šúru, a otázal se jí: „Hagar, otrokyně Sáraje, odkud jsi přišla a kam jdeš?“ Odvětila: „Prchám od své paní Sáraje.“

9 **Hospodinův posel** jí řekl: „Navrať se ke své paní a pokoř se pod její ruku.“

10 Dále jí řekl: „Velice rozmnožím tvé potomstvo, takže je nebude možno ani spočítat.“

11 A dodal: „Hle, jsi těhotná, porodíš syna a dáš mu jméno Izmael (to je Slyší Bůh), neboť Hospodin tě ve tvém pokoření slyšel.

12 Bude to člověk nezkrotný, jeho ruka bude proti všem a ruce všech budou proti němu; bude stát proti všem svým bratřím.“

13 I nazvala Hagar Hospodina, který k ní promluvil, „Bůh vševidoucí, neboť řekla: „Zda právě zde jsem nesměla pohlédnout za tím, který mě vidí?“

14 Proto se ta studně nazývá Studnicí Živého, který mě vidí; je mezi Kádešem a Beredem.

Genesis 19

1 I přišli ti dva **poslové** večer do Sodomy. Lot seděl v sodomské bráně. Když je spatřil, povstal jim vstříc, sklonil se tváří k zemi

2 a řekl: „Snažně prosím, moji páni, uchylte se do domu svého služebníka. Přenocujte, umyjte si nohy a za časného jitra půjdete svou cestou.“ Odvětili: „Nikoli, přenocujeme na tomto prostranství.“

3 On však na ně velice naléhal; uchýlili se tedy k němu a vešli do jeho domu. Připravil jim hostinu, dal napěci nekvašené chleby a pojedli.

4 Dříve než ulehli, mužové toho města, muži sodomští, lid ze všech koutů, mladí i staří, obklíčili dům.

5 Volali na Lota a řekli mu: „Kde máš ty muže, kteří k tobě této noci přišli? Vyveď nám je, abychom je poznali!“

6 Lot k nim vyšel ke vchodu, dveře však za sebou zavřel.

7 Řekl: „Bratři moji, nedělejte prosím nic zlého.

8 Hleďte, mám dvě dcery, které muže nepoznaly. Jsem ochoten vám je vyvést a dělejte si s nimi, co se vám zlíbí. Jenom nic nedělejte těmto mužům! Vešli přece do stínu mého přístřeší.“

9 Oni však vzkřikli: „Klid' se!“ A hrozili: „Sám je tu jen jako host a bude dělat soudce! Že s tebou naložíme hůř než s nimi!“ Obořili se na toho muže, na Lota, a chystali se vyrazit dveře.

10 Vtom ti muži vlastníma rukama vtáhli Lota k sobě do domu a zavřeli dveře.

11 Ale muže, kteří byli u vchodu do domu, malé i velké, ranili slepotou, takže nebyli schopni nalézt vchod.

12 Tu řekli ti muži Lotovi: „Máš-li zde ještě někoho, zetě, syny, dcery, všechny, kteří v tomto městě patří k tobě, vyveď je z tohoto místa.

13 My přinášíme tomuto místu zkázu, protože křik z něho je před Hospodinem tak velký, že nás Hospodin poslal, abychom je zničili.“

14 Lot tedy vyšel a promluvil ke svým zeťům, kteří si měli vzít jeho dcery. Řekl jim: „Vyjděte hned z tohoto místa, poněvadž Hospodin chystá tomuto městu zkázu.“ Ale zeťům to připadalo, jako by žertoval.

15 Když vzešla jitřenka, nutili **poslové** Lota: „Ihned vezmi svou ženu a obě dcery, které tu máš, abys pro nepravost města nezahynul.“

16 Ale on váhal. Ti muži ho tedy uchopili za ruku, i jeho ženu a obě dcery — to shovívavost Hospodinova byla s ním —, vyvedli ho a dovolili mu odpočinout až za městem.

Genesis 21

9 Sára však viděla, že syn, jehož Abrahamovi porodila Hagar egyptská, je poštváče.

10 Řekla Abrahamovi: „Zapud' tu otrokyni i jejího syna! Přece nebude syn té otrokyně dědicem spolu s mým synem Izákem.“

11 Ale Abraham se tím velmi trápil; vždyť šlo o jeho syna.

12 Bůh však Abrahamovi řekl: „Netrap se pro chlapce a pro tu otrokyni; poslechni Sáru ve všem, co ti říká, neboť tvé potomstvo bude povoláno z Izáka.

13 Učiním však národ i ze syna otrokyně, neboť také on je tvým potomkem.“

14 Za časného jitra vzal Abraham chléb a měch vody a dal Hagarě. Vložil jí dítě na ramena a propustil ji. Šla a bloudila po Beeršebské stepi.

15 Když voda v měchu došla, odložila dítě pod jedním křoviskem.

16 Odešla a usedla opodál, co by lukem dostřelil, neboť si řekla: „Nemohu se dívat, jak dítě umírá.“ Usedla tam, zaúpěla a rozplakala se.

17 Bůh uslyšel hlas chlapce a **Boží posel** z nebe zavolal na Hagaru. Privil jí: „Co je ti, Hagaró? Neboj se! Bůh slyšel hlas chlapce na tom místě, kde je.

18 Vstaň, vezmi chlapce a pečuj o něj, já z něho učiním veliký národ.“

19 Tu jí Bůh otevřel oči a ona spatřila studni s vodou. Šla, naplnila měch vodou a dala chlapci napít.

20 A Bůh byl s chlapcem. Když vyrostl, usadil se ve stepi a stal se lučištníkem.

Genesis 22

10 I vztáhl Abraham ruku po obětním noži, aby svého syna zabil jako obětního beránka.

11 Vtom na něho z nebe volá **Hospodinův posel**: „Abrahame, Abrahame!“ Ten odvětil: „Tu jsem.“

12 A **posel** řekl: „Nevztahuj na chlapce ruku, nic mu nedělej! Právě teď jsem poznal, že jsi bohabojný, neboť jsi mi neodepřel svého jediného syna.“

13 Abraham se rozhlédl a vidí, že vzadu je beran, který uvízl svými rohy v houští. Šel tedy, vzal berana a obětoval jej v zápalnou oběť místo svého syna.

14 Tomu místu dal Abraham jméno „Hospodin vidí“. Dosud se tu říká: „Na hoře Hospodinově se uvidí.“

15 **Hospodinův posel** zavolal pak z nebe na Abrahama podruhé:

16 „Přisáhl jsem při sobě, je výrok Hospodinův, protože jsi to učinil a neodepřel jsi mi svého jediného syna,

17 jistotně ti požeňm a tvé potomstvo jistotně rozmnožím jako nebeské hvězdy a jako písek na mořském břehu. Tvé potomstvo obdrží bránu svých nepřátel

18 a ve tvém potomstvu dojdou požeňmání všechny pronárody země, protože jsi uposlechl mého hlasu.“

19 Abraham se pak vrátil k služebníkům. Vydali se spolu na cestu do Beer-šeby, neboť tam Abraham sídlil.

Genesis 24

6 Abraham řekl: „Chraň se tam mého syna zavést!

7 Hospodin, Bůh nebes, který mě vzal z domu mého otce a z mé rodné země, promluvil ke mně a přísahal mi, že tuto zemi dá mému potomstvu; on sám vyšle před tebou **svého posla**, a ty budeš moci vzít odtamtud ženu pro mého syna.

8 Kdyby tě snad ta žena nechtěla následovat, budeš své přísahy zproštěn. Jen tam mého syna nezaváděj!“

9 I položil služebník ruku na klín svého pána Abrahama a odpřisáhl mu to.

10 Služebník tedy vzal deset velbloudů svého pána a jel. Vybaven všelijakými drahocennostmi svého pána vydal se na cestu do aramského Dvojříčí, do města Náchorova.

11 Před městem zastavil velbloudy u studně s vodou. Bylo to navečer, v době, kdy ženy vychází čerpat vodu.

12 Tu řekl: „Hospodine, Bože mého pána Abrahama, dopřej mi to prosím a prokaž milosrdenství mému pánu Abrahamovi.

13 Hle, stojím nad pramenem a dcery mužů města vycházejí čerpat vodu.

14 Dívce, která přijde, řeknu: Nakloň svůj džbán, abych se napil. Odvěti-li: »Jen pij, a také tvé velbloudy napojím«, předurčil jsi ji pro svého služebníka Izáka. Podle toho poznám, že jsi mému pánu prokázal milosrdenství.“

15 Ještě než domluvil, přišla Rebeka, která se narodila Betúelovi, synu Milky, ženy Abrahamova bratra Náchora. Měla na rameni džbán.

16 Byla to dívka velmi půvabného vzhledu, panna, muž ji dosud nepoznal. Sestoupila k pramenu, naplnila svůj džbán a vystoupila.

17 Služebník jí přiběhl naproti a řekl: „Dej mi prosím doušek vody ze džbánu!“

18 Odvětila: „Jen se napij, můj pane.“ A rychle spustila džbán na ruku a dala mu pít.

Genesis 28

10 Jákob vyšel z Beer-šeby a šel do Cháranu.

11 Dorazil na jedno místo a přenocoval tam, neboť slunce již zapadlo. Vzal jeden z kamenů, které na tom místě byly, postavil je v hlavách a na tom místě ulehl.

12 Měl sen: Hle, na zemi stojí žebřík, jehož vrchol dosahuje k nebesům, a po něm vystupují a sestupují **poslové Boží**.

13 Nad ním stojí Hospodin a praví: „Já jsem Hospodin, Bůh tvého otce Abrahama a Bůh Izákových. Zemi, na níž ležíš, dám tobě a tvému potomstvu.

14 Tvého potomstva bude jako prachu země. Rozmůžeš se na západ i na východ, na sever i na jih. V tobě a v tvém potomstvu dojdou požehnání všechny čeledi země.

15 Hle, já jsem s tebou. Budu tě střežit všude, kam půjdeš, a zase tě přivedu do této země. Nikdy tě neopustím, ale učiním, co jsem ti slíbil.“

16 Tu procitl Jákob ze spánku a zvolal: „Jistě je na tomto místě Hospodin, a já jsem to nevěděl!“

17 Báł se a řekl: „Jakou bázeň vzbuzuje toto místo! Není to nic jiného než dům Boží, je to brána nebeská.“

Genesis 31

11 Ve snu mi tehdy **Boží posel** řekl: »Jákobe!« Odvětil jsem: »Tu jsem.«

12 I řekl mi: »Rozhlédni se a viz: Všichni samci, skákající na ovce a kozy, jsou pruhovaní, skvrnití a stříkaní. Viděl jsem totiž všechno, co ti Lában dělá.

13 Já jsem Bůh z Bét-elu, kde jsi olejem pomazal posvátný sloup a kde ses mi zavázal slibem. Vyjdi teď hned z této země a navrať se do své rodné země.«

14 Ráchel i Lea mu odpověděly: „Máme vůbec ještě v domě svého otce dědičný podíl?“

15 Cožpak pro něho nejsme jako cizí? Vždyť nás prodal a stříbro shrábl.

16 Celé bohatství, které Bůh odňal našemu otci, patří nám a našim synům. Jen udělej všechno, co ti Bůh řekl.“

Genesis 32

1 Za časného jitra políbil Lában své vnuky a dcery, požehnal jim a vrátil se opět ke svému domovu.

2 Jákob šel svou cestou. Tu se s ním srazili **Boží poslové**.

3 Jakmile je Jákob spatřil, zvolal: „To je tábor Boží“, a to místo pojmenoval Machanajim (to je Tábořiště).

Genesis 48

15 Požehnal Josefovi takto: „Bůh, před nímž ustavičně chodívali moji otcové Abraham a Izák, Bůh, Pastýř, který mě vodí od počátku až dodnes,

16 **Anděl**, Vykupitel, jenž před vším zlým mě chránil, ať požehná těm chlapcům. Ať se v nich hlásá mé jméno a jméno mých otců Abrahama a Izáka; ať se nesmírně rozmnoží uprostřed země.“

Exodus 3

2 Tu se mu ukázal **Hospodinův posel** v plápolajícím ohni uprostřed trnitého keře. Mojžíš viděl, jak keř v ohni hoří, ale není jím stráven.

3 Řekl si: „Zajdu se podívat na ten veliký úkaz, proč keř neshoří.“

4 Hospodin viděl, že odbočuje, aby se podíval. I zavolal na něho Bůh zprostředku keře: „Mojžíši, Mojžíši!“ Odpověděl: „Tu jsem.“

5 Řekl: „Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo, na kterém stojíš, je půda svatá.“

6 A pokračoval: „Já jsem Bůh tvého otce, Bůh Abrahamův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův.“ Mojžíš si zakryl tvář, neboť se bál na Boha pohledět.

Exodus 14

19 Tu se zvedl **Boží posel**, který šel před izraelským táborem, a šel teď za nimi. Oblakový sloup se před nimi totiž zvedl, postavil se za ně

20 a vstoupil mezi tábor egyptský a izraelský. Jedněm byl oblakem a temnotou, druhým osvětloval noc; po celou noc se jedni k druhým nepřiblížili.

Exodus 23

20 Hle, posílám před tebou **posla**, aby tě opatroval na cestě a aby tě uvedl na místo, které jsem připravil.

21 Měj se před ním na pozoru a poslouchej ho, nevzdoruj mu, neboť přestupky vám nepromíne, poněvadž v něm je mé jméno.

22 Když jej však budeš opravdu poslouchat a činit všechno, co mluvím, stanu se nepřitelem tvých nepřátel a protivníkem tvých protivníků.

23 **Můj posel** půjde před tebou a uvede tě k Emorejčům, Chetejcům a Perizejcům, ke Kenaancům, Chivejcům a Jebúsejcům, a já je zničím.

Exodus 32

31 Mojžíš se tedy vrátil k Hospodinu a řekl: „Ach, tento lid se dopustil velikého hříchu, udělali si zlatého boha.

32 Můžeš jim ten hřích ještě odpustit? Ne-li, vymaž mě ze své knihy, kterou píšeš!“

33 Ale Hospodin Mojžíšovi odpověděl: „Vymažu ze své knihy toho, kdo proti mně zhřešil.

34 A ty nyní jdi a ved' lid, jak jsem ti řekl. Hle, **můj posel** půjde před tebou. A až přijde den mého trestu, potrestám jejich hřích na nich.“

35 Hospodin udeřil na lid, protože si dali udělat býčka, kterého zhotovil Áron.

Exodus 33

1 Hospodin promluvil k Mojžíšovi: „Vyjdi odtud, ty i lid, který jsi vyvedl ze země egyptské, do země, kterou jsem přísazně slíbil Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi: Dám ji tvému potomstvu.

2 Pošlu před tebou **svého posla** a vypudím Kenaance, Emorejce, Chetejce, Perizejce, Chivejce i Jebúsejce.

3 Půjďte do země oplývající mlékem a medem. Já však nepůjdu uprostřed vás, abych vás cestou nevyhubil, neboť jste lid tvrdošíjný.“

Numeri 20

16 Úpěli jsme k Hospodinu a on nás vyslyšel. Seslal **svého posla** a vyvedl nás z Egypta. A tak jsme v Kádeši, v městě na pomezí tvého území.

Numeri 22

21 Bileám tedy ráno vstal, osedlal svou oslici a jel s moábskými velmoži.

22 Vzplanul Bůh hněvem, že jede, a **Hospodinův posel** se mu postavil do cesty jako protivník. On pak jel na své oslici a byli s ním dva jeho mládenci.

23 Oslice spatřila **Hospodinova posla**, jak stojí v cestě s taseným mečem v ruce, uhnula z cesty a šla polem. Bileám oslici bil, aby ji zase zavedl na cestu.

24 Tu se postavil **Hospodinův posel** na pěšinu mezi vinicemi, kde byly zídky z obou stran.

25 Oslice spatřila Hospodinova posla, přitiskla se ke zdi, přitiskla ke zdi i Bileámovu nohu a on ji znovu bil.

26 **Hospodinův posel** opět přešel a postavil se v soutěsce, kde nebylo možno uhnout napravo ani nalevo.

27 Oslice spatřila Hospodinova **posla** a klekla pod Bileámem. Bileám vzplanul hněvem a bil oslici holí.

28 Tu otevřel Hospodin oslici ústa a ona řekla Bileámovi: „Co jsem ti udělala, že mě již potřetí biješ?“

29 Bileám oslici odpověděl: „Protože si ze mne děláš blázny! Mít v ruce meč, byl bych tě už zabil.“

30 Oslice Bileámovi odpověděla: „Což nejsem tvá oslice, na níž jezdíš odjakživa až do dneška? Udělala jsem ti někdy něco takového?“ Řekl: „Ne.“

31 I sňal Hospodin clonu z Bileámových očí a on spatřil **Hospodinova posla**, jak stojí v cestě s taseným mečem v ruce. Poklonil se a padl na tvář.

32 **Hospodinův posel** mu řekl: „Proč jsi svou oslici už třikrát bil? Hle, to já jsem vyšel jako tvůj protivník, protože mám tu cestu za pochybenou.“

33 Oslice mě spatřila a vyhnula se mi, teď už potřetí. Kdyby se mi nevyhnula, byl bych tě věru zabil a ji nechal naživu.“

34 Bileám odpověděl **Hospodinovu poslu**: „Zhřešil jsem. Nevěděl jsem, že ty ses mi postavil do cesty. Avšak jestliže se ti to nelíbí, vrátím se zpátky.“

35 **Hospodinův posel** odpověděl Bileámovi: „Jdi s těmi muži, ale nebudeš mluvit nic než to, co já budu mluvit k tobě.“ Bileám tedy šel s Balákovými velmoži.

Soudců 2

1 I vystoupil **posel Hospodinův** z Gilgálu do Bokímu a volal: „Vyvedl jsem vás z Egypta a uvedl jsem vás do země, kterou jsem přísazně slíbil vašim otcům. Prohlásil jsem: »Svou smlouvu s vámi navěky nezruším.“

2 Vy však nesmíte uzavřít žádnou smlouvu s obyvateli této země. Jejich oltáře rozkopáte.« Vy jste mě neuposlechli. Čeho jste se to dopustili?

3 Proto jsem také prohlásil: »Nevypudím je před vámi. Budou vám osidlem a jejich bohové vám budou léčkou.«

4 Když **Hospodinův posel** promluvil tato slova ke všem Izraelcům, dal se lid do hlasitého pláče.

Soudců 5

23 Proklejte Meróz, velí **Hospodinův posel**, uvalte na jeho obyvatele kletbu: Nepřišli na pomoc Hospodinu, na pomoc Hospodinu proti bohatýrům.

Soudců 6

11 I přišel **Hospodinův posel** a posadil se v Ofře pod posvátným stromem, který náležel Jóšovi Abiezerskému; jeho syn Gedeón mlátil pšenici v lisu, aby s ní utekl před Midjánci.

12 **Hospodinův posel** se mu ukázal a oslovil jej: „Hospodin s tebou, udatný bohatýře!“

13 Gedeón mu odpověděl: „Dovol, můj pane, je-li s námi Hospodin, proč nás tohle všechno potkává? Kde jsou všechny jeho podivuhodné činy, o nichž nám vypravovali naši otcové? Říkali: »Což nás Hospodin nevyvedl z Egypta?« Ale teď nás Hospodin zavrhl a vydal do rukou Midjánců.“

14 Hospodin se k němu obrátil a pravil: „Jdi v této své síle a vysvobodíš Izraele z rukou Midjánců. Hle, já tě posílám.“

15 On mu však namítl: „Dovol prosím, Panovníku, jak bych mohl Izraele vysvobodit? Můj rod je v Manasesovi nejslabší a já jsem v otcovském domě nejnepatrnější.“

16 Ale Hospodin mu řekl: „Protože já budu s tebou, pobiješ Midjánce jako jediného muže.“

17 Tu jej požádal: „Jestliže jsem opravdu našel u tebe milost, dej mi nějaké znamení, že se mnou mluvíš ty sám.“

18 Jenom se odtud nevzdaluj, dokud k tobě nepřijdu. Rád bych přinesl dar a předložil ti jej.“ Odpověděl: „Zůstanu, dokud se nevrátíš.“

19 Gedeón odešel a připravil kůzle a nekvašené chleby z éfy mouky. Maso vložil do košíku, vývar nalil do hrnce, vynesl to k němu pod posvátný strom a nabídl mu to.

20 Posel Boží mu poručil: „Vezmi maso a nekvašené chleby a polož je na toto skalisko; vývar vylej.“ On tak učinil.

21 **Hospodinův posel** se dotkl koncem napražené hole, kterou měl v ruce, masa a nekvašených chlebů. I vyšlehl ze skály oheň a pohltil maso i nekvašené chleby, zatímco Hospodinův posel mu zmizel z očí.

22 Tu Gedeón shledal, že to byl **Hospodinův posel**, a zvolal: „Běda mi, Panovníku Hospodine, vždyť jsem viděl **Hospodinova posla** tváří v tvář!“

23 Hospodin jej však uklidnil: „Pokoj tobě; neboj se, nezemřeš.“

Soudců 13

1 Izraelci se dále dopouštěli toho, co je zlé v Hospodinových očích. Proto je Hospodin vydal na čtyřicet let do rukou Pelištejců.

2 Byl jeden muž ze Soreje, z danovské čeledi, jménem Manóach. Jeho žena byla neplodná a nerodila.

3 I ukázal se té ženě **Hospodinův posel** a řekl jí: „Hle, ty jsi neplodná, nerodila jsi, avšak otěhotníš a porodíš syna.“

4 Proto se teď měj na pozoru: nepij víno ani opojný nápoj a nejez nic nečistého.

5 Hle, otěhotníš a porodíš syna, ale jeho hlavy se nesmí dotknout břitva; ten chlapec bude od mateřského života Boží zasvěcenec. On začne vysvobozovat Izraele z rukou Pelištejců.“

6 Žena přišla povědět svému muži: „Přišel ke mně muž Boží; vypadal jako **Boží posel**, tak byl hrozný. Ani jsem se ho nezeptala, odkud je, a on mi své jméno nepověděl.“

7 Řekl mi: »Hle, otěhotníš a porodíš syna. Nepij teď víno ani opojný nápoj a nejez nic nečistého, protože ten chlapec bude od mateřského života až do dne své smrti Boží zasvěcenec.«

8 Manóach prosil Hospodina: „Dovol prosím, Panovníku, nechť k nám znovu přijde muž Boží, kterého jsi poslal, a poučí nás, co máme dělat s chlapcem, který se má narodit.“

9 Bůh Manóacha vyslyšel a **Boží posel** přišel znovu k té ženě, právě když seděla na poli a její muž Manóach nebyl s ní.

10 Žena rychle běžela povědět o tom svému muži. Řekla mu: „Ukázal se mi ten muž, který ke mně onehdy přišel.“

11 Manóach šel hned za svou ženou, přišel k tomuto muži a otázal se ho: „Jsi ty ten muž, který mluvil k této ženě?“ On odpověděl: „Jsem.“

12 Manóach řekl: „Nuže, až se splní tvá slova, na co je nutno u toho chlapce dbát a co s ním máme činit?“

13 **Hospodinův posel** Manóachovi odpověděl: „Ať se žena varuje všeho, o čem jsem jí řekl.“

14 Ať neokusí ničeho, co pochází z vinné révy. Nesmí pít víno ani opojný nápoj ani jíst něco nečistého. Ať bedlivě dbá na všechno, co jsem jí přikázal.“

15 Manóach řekl **Hospodinovu poslu**: „Dovol, abychom tě zdrželi a připravili ti kůzle.“

16 Ale **Hospodinův posel** Manóachovi odpověděl: „I kdybys mě zdržel, nejedl bych z tvého pokrmu. Chceš-li však připravit zápalnou oběť, oběťuj ji Hospodinu.“ Manóach totiž nevěděl, že je to **posel Hospodinův**.

17 Manóach se ještě **Hospodinova posla** zeptal: „Jaké je tvé jméno? Rádi bychom tě poctili, až se splní tvá slova.“

18 Ale **Hospodinův posel** mu odvětil: „Proč se ptáš na mé jméno? Je podivuhodné.“

19 Manóach vzal tedy kůzle a oběť přídatnou a obětoval na té skále Hospodinu a ten před Manóachem a jeho ženou učinil podivuhodnou věc:

20 Když totiž vystupoval plamen z oltáře k nebi, vystoupil v plameni z oltáře i **Hospodinův posel**. Jak to uviděli Manóach a jeho žena, padli tváří k zemi.

21 Potom se už **Hospodinův posel** Manóachovi a jeho ženě neukázal. Tehdy Manóach poznal, že to byl **posel Hospodinův**,

22 a řekl své ženě: „Určitě zemřeme, neboť jsme viděli Boha.“

23 Jeho žena mu však odpověděla: „Kdyby nás chtěl Hospodin usmrtit, nepřijal by od nás oběť zápalnou ani přídatnou, nebyl by nám toto všechno ukázal, ani by nám teď neoznámil něco takového.“

24 I porodila ta žena syna a dala mu jméno Samson. Chlapec vyrostl a Hospodin mu žehnal.

25 A duch Hospodinův ho začal ponoukat v Danovském táboře mezi Soreou a Eštaólem.

1. Samuelova 29

9 Akíš Davidovi odpověděl: „Uznávám, v mých očích jsi dobrý jako **Boží posel**. Pelištejští velitelé však řekli: »Ať netáhne s námi do boje.«“

2. Samuelova 14

17 Tvá otrokyně si řekla: „Kéž slovo krále, mého pána, přinese uklidnění, vždyť král, můj pán, je jako **Boží posel** a rozlišuje dobro a zlo. Hospodin, tvůj Bůh, buď s tebou!“

18 I odpověděl král ženě: „Nezatajuj přede mnou, nač se tě zeptám.“ Žena řekla: „Mluv prosím, králi, můj pane.“

19 Král se zeptal: „Nemá v tom všem ruce Jóab?“ Žena odpověděla: „Jakože je živa tvá duše, králi, můj pane, nelze uhnout napravo ani nalevo od ničeho, co král, můj pán, vyřkne. Tvůj služebník Jóab to byl, kdo mi dal příkaz a kdo tvou otrokyni naučil všemu, co má mluvit.“

20 Jen proto, aby se tato záležitost stočila žádoucím směrem, dopustil se tvůj služebník Jóab této věci. Můj pán je však moudrý, tak moudrý jako **Boží posel**, a pozná vše, co se na zemi děje.“

2. Samuelova 19

28 Ale on tvého otroka u tebe, králi, můj pane, pomluvil. Avšak král, můj pán, je jako **Boží posel**. Učiň tedy, co uznáš za dobré.

2. Samuelova 24

16 Pak vztáhl anděl svou ruku nad Jeruzalém, aby v něm šířil zkázu. Ale Hospodina pojala nad tím zlem lítost. I řekl **andělu**, jenž šířil mezi lidem zkázu: „Dost, již přestaň.“ **Hospodinův anděl** byl právě u humna Aravny Jebúsejského.

17 Když David uviděl anděla bijícího lid, pravil Hospodinu: „Hle, já jsem zhřešil a já jsem se provinil; co však učinily tyto ovce? Bud' tedy tvá ruka proti mně a proti domu mého otce!“

1. Královská 13

18 On mu však řekl: „I já jsem prorok jako ty. Na Hospodinův pokyn ke mně promluvil **anděl**: »Přiveď ho s sebou zpátky do svého domu, ať pojí chléb a napije se vody.«“ Tak ho obelhal.

1. Královská 19

4 Sám šel den cesty pouští, až přišel k jednomu trnitému keři a usedl pod ním; přál si umřít. Řekl: „Už dost, Hospodine, vezmi si můj život, vždyť nejsem lepší než moji otcové.“

5 Pak pod tím keřem ulehl a usnul. Tu se ho dotkl **anděl** a řekl mu: „Vstaň a jez!“

6 Vzhlédl, a hle, v hlavách podpopelný chléb, pečený na žhavých kamenech, a láhev vody. Pojedl, napil se a opět ulehl.

7 **Hospodinův anděl** se ho však dotkl podruhé a řekl: „Vstaň a jez, máš před sebou dlouhou cestu!“

8 Vstal, pojedl, napil se a šel v síle onoho pokrmu čtyřicet dní a čtyřicet nocí až k Boží hoře Chorébu.

2. Královská 1

3 Tu promluvil **anděl Hospodinův** k Elijášovi Tišbejskému: „Vstaň a vyjdi vstříc poslům samaršského krále a pověz jim: Což není Bůh v Izraeli, že se jdete dotazovat Baal-zebúba, boha Ekrónu?“

4 Proto Hospodin praví toto: Z lože, na něž jsi ulehl, nepovstaneš, ale zcela jistě zemřeš.“ A Elijáš šel.

5 Když se poslové vrátili ke králi, zeptal se jich: „Jak to, že se vracíte?“

6 Odvětili mu: „Jakýsi muž nám vyšel vstříc a řekl nám: »Jděte zpět ke králi, který vás vyslal, a vyříd'te mu: Toto praví Hospodin: Což není Bůh v Izraeli, že se obracíš s dotazem na Baal-zebúba, boha Ekrónu? Proto z lože, na něž jsi ulehl, nepovstaneš, ale zcela jistě zemřeš.«“

7 Otázal se jich: „Jak vypadal ten muž, který vám vyšel vstříc a mluvil k vám tato slova?“

8 Oni mu řekli: „Byl to muž v chlupatém plášti a bedra měl opásaná koženým pásem.“ Tu řekl: „To byl Elijáš Tišbejský.“

9 Poslal pro něho velitele s padesáti vojáky. Ten k němu vystoupil, a hle, Elijáš seděl na vrchole hory. Promluvil k němu: „Muži Boží, král rozkazuje: »Sestup!«“

10 Elijáš veliteli těch padesáti odpověděl: „Jsem-li muž Boží, ať sestoupí oheň z nebe a pozře tebe i tvých padesát!“ I sestoupil oheň z nebe a pozřel jej i jeho padesát.

11 Král pro něho poslal opět jiného velitele s padesáti vojáky. Ten promluvil: „Muži Boží, toto praví král: »Rychle sestup!«“

12 Elijáš jim odpověděl: „Jsem-li muž Boží, ať sestoupí oheň z nebe a pozře tebe i tvých padesát!“ I sestoupil Boží oheň z nebe a pozřel jej i jeho padesát.

13 Ale král poslal ještě potřetí velitele s padesáti vojáky. Když tento třetí velitel přišel nahoru, poklekl před Elijášem a prosil ho o smilování. Promluvil k němu: „Muži Boží, kéž má v tvých očích život můj i život těchto tvých padesáti služebníků nějakou cenu.“

14 Hle, oheň sestoupil z nebe a pozřel oba předešlé velitele i jejich padesát vojáků. Kéž má nyní můj život v tvých očích nějakou cenu!“

15 Tu promluvil k Elijášovi **Hospodinův anděl**: „Sestup s ním. Neboj se ho!“ Povstal tedy, sestoupil s ním ke králi

16 a promluvil k němu: „Toto praví Hospodin: Že jsi poslal posly s dotazem k Baal-zebúbovi, bohu Ekrónu, jako by nebyl Bůh v Izraeli, aby ses dotázal na jeho slovo, proto z lože, na něž jsi ulehl, nevstanáš, ale zcela jistě zemřeš.“

2. Královská 19

35 Stalo se pak té noci, že vyšel **Hospodinův anděl** a pobil v asyrském táboře sto osmdesát pět tisíc. Za časného jitra, hle, všichni byli mrtví, všude mrtvá těla.

1. Kronik 21

14 Hospodin tedy dopustil na Izraele mor. I padlo z Izraele sedmdesát tisíc mužů.

15 Bůh vyslal k Jeruzalému **anděla**, aby v něm šířil zkázu. Ale když šířil zkázu, Hospodin shlédl a pojala ho lítost nad tím zlem. Řekl **andělu**, jenž šířil zkázu: „Dost! Již přestaň!“ **Hospodinův anděl** stál právě u humna Ornána Jebúsejského.

16 David se rozhlédl a uviděl **Hospodinova anděla**, jak stojí mezi zemí a nebem. V ruce měl tasený meč, napřažený na Jeruzalém. David a starší, zahalení v žíněná roucha, padli tváří k zemi.

17 David volal k Bohu: „Což jsem sčítání lidu nenařídil já sám? Já sám jsem zhřešil, já sám jsem se dopustil takového zla! Co však učinily tyto ovce? Hospodine, můj Bože, buď tedy tvá ruka proti mně a proti domu mého otce, jen ať ta pohroma nestíhá tvůj lid!“

18 **Hospodinův anděl** nařídil Gádovi, aby Davidovi řekl: „Ať David vystoupí a vystaví Hospodinu oltář na humně Ornána Jebúsejského.“

19 David vystoupil podle Gádova slova, jež promluvil v Hospodinově jménu.

20 Ornán se obrátil a spatřil toho **anděla**; jeho čtyři synové, kteří byli s ním, se skrývali a Ornán mlátil pšenici.

21 Když David došel k Ornánovi, Ornán vzhlédl a uviděl Davida. Vyšel z humna a dvakrát se Davidovi poklonil tváří k zemi.

22 David Ornánovi řekl: „Přenech mi to místo, své humno. Chci na něm vybudovat Hospodinu oltář. Dej mi je za plnou cenu stříbra, ať je od lidu odvrácena pohroma.“

23 Ornán Davidovi odvětil: „Vezmi si je. Ať král, můj pán, udělá, co uzná za dobré. Hle, přidám dobytek k zápalným obětem a smyky jako dříví, též pšenici jako obětní dar. To vše dám.“

24 Ale král David Ornánovi řekl: „Nikoli. Odkoupím to od tebe za plnou cenu stříbra. Vždyť nemohu přinést Hospodinu, co je tvé, nemohu obětovat zápalnou oběť darovanou.“

25 David tedy dal Ornánovi za to místo obnos šesti set šekelů zlata.

26 I vybudoval tam David Hospodinu oltář, obětoval zápalné a pokojné oběti a vzýval Hospodina. Ten mu odpověděl ohněm seslaným z nebe na oltář pro zápalné oběti.

27 Hospodin pak poručil andělu, aby schoval meč do pochvy.

28 V té době, kdy David zjistil, že jej Hospodin na humně Ornána Jebúsejského vyslyšel, začal tam obětovat.

29 Ale Hospodinův příbytek, který zhotovil Mojžíš na poušti, i oltář pro zápalné oběti byly v té době na posvátném návrší v Gibeónu.

30 Tam David nemohl chodit, aby se dotazoval Hospodina, neboť byl mečem **Hospodinova anděla** přestrašen.

2. Kronik 32

21 Hospodin poslal **anděla** a zahubil v táboře asyrského krále všechny bohatýry, vévody a velitele. Král musel s ostudou odtáhnout zpět do své země. Když vešel do domu svých bohů, ti, kteří vzešli z jeho lůna, jej tam srazili mečem.

Job 4

- 17 »Což je člověk spravedlivější než Bůh, čistší muž než jeho Učinitel?«
18 Nemůže-li věřit vlastním služebníkům, shledává-li omylnost i na **andělech**,

Job 33

23 Bude-li s ním **anděl**, tlumočník, jeden z tisíců, a poví-li, že je to přímý člověk,

Žalmy 34

8 **Hospodinův anděl** se položí táborem kolem těch, kteří se bojí Boha, a bude je bránit.

Žalmy 35

- 5 Ať jsou jako plevy hnané větrem, až na ně udeří **anděl Hospodinův**,
6 ať je jejich cesta ztemnělá a kluzká, až je **Hospodinův anděl** bude stíhat.

Žalmy 91

- 11 On svým **andělům** vydal o tobě příkaz, aby tě chránili na všech tvých cestách.
12 Na rukou tě budou nosit, aby sis o kámen nohu neporanil;

Žalmy 103

- 20 Dobrořečte Hospodinu, **jeho andělé**, vy silní bohatýři, kteří plníte, co řekne, vždy poslušni jeho slova!
21 Dobrořečte Hospodinu, všechny jeho zástupy, vy, kdo jste v jeho službách a plníte jeho vůli!
22 Dobrořečte Hospodinu, všechna jeho díla, na všech místech jeho vlády. Dobrořeč, má duše, Hospodinu!

Žalmy 148

2 Chvalte ho, všichni **jeho andělé**, chvalte ho, všechny jeho zástupy.

Izaiáš 37

- 33 Proto praví Hospodin o králi asyrském toto: „Nevejde do tohoto města. Ani šíp tam nevstřelí, se štítů proti němu nenastoupí, násep proti němu nenavrší.
34 Cestou, kterou přišel, se zase vrátí, do tohoto města nevejde, je výrok Hospodinův.
35 Budu štítet tomuto městu, zachráním je kvůli sobě a kvůli Davidovi, svému služebníkovi.“
36 Tu vyšel **Hospodinův anděl** a pobil v asyrském táboře sto osmdesát pět tisíc. Za časného jitra, hle, všichni byli mrtví, všude mrtvá těla.

Izaiáš 63

9 Každým jejich soužením byl sužován a **anděl** stojící před jeho tváří je zachraňoval; svou láskou a shovívavostí je vykupoval, bral je na svá ramena a nosil je po všechny dny dávné.

Daniel 3

- 25 Král zvolal: „Hle, vidím čtyři muže, jsou rozvázaní a procházejí se uprostřed ohně bez jakékoli úhony. Ten čtvrtý se svým vzhledem podobá božím synu.“
26 I přistoupil Nebúkadnesar k otvoru rozpálené ohnivé pece a zvolal: „Šadraku, Měšaku a Abed-nego, služebníci Boha nejvyššího, vyjděte a pojd'te sem!“ Šadrak, Měšak a Abed-nego vyšli z ohně.

27 Satrapové, zemští správci a místodržitelé a královská rada se shromáždili, aby viděli ty muže, nad jejichž těly neměl oheň moc; ani vlas jejich hlavy nebyl sežehnut, jejich pláště nedoznaly změny, ani nebyly cítit ohněm.

28 Nebúkadnesar zvolal: „Požehnan buď Bůh Šadrakův, Měšakův a Abed-negův, který poslal **svého anděla** a vysvobodil své služebníky, kteří na něj spoléhali. Přestoupili královo slovo a vydali svá těla, aby nemuseli vzdát poctu a klanět se nějakému jinému bohu než bohu svému.“

Daniel 6

22 Tu Daniel promluvil ke králi: „Králi, navěky buď živ!

23 Můj Bůh poslal a **svého anděla** a zavřel ústa lvům, takže mi neublížili. Vždyť jsem byl před ním shledán čistý a ani proti tobě, králi, jsem se ničeho zlého nedopustil.“

24 Král tím byl velice potěšen a poručil, aby Daniela vytáhli z jámy. Daniel byl tedy z jámy vytažen a nebyla na něm shledána žádná úhona, protože věřil ve svého Boha.

Ozeáš 12

3 Též s Judou povede Hospodin spor, Jákoba ztrestá za jeho cesty, odplatí mu podle jeho skutků.

4 Už v mateřském životě úskočně jednal se svým bratrem, ale v mužném věku jako kníže zápasil s Bohem.

5 Jako kníže se utkal s **andělem** a obstál. Plakal a prosil o smilování. V Bét-elu nalézá toho, který tam s námi rozmlouvá.

6 Hospodin je Bůh zástupů, jménem Hospodin je připomínán.

Zachariáš 1

7 Dvacátého čtvrtého dne jedenáctého měsíce, to je měsíce šebátu, druhého roku vlády Dareiovy, stalo se slovo Hospodinovo k proroku Zachariášovi, synu Berekjáše, syna Idova.

8 V noci jsem viděl, hle, muž sedí na ryzáku, stojí mezi myrtovím v hlubině a za ním koně ryzí, plaví a bílí.

9 Zeptal jsem se ho: „Co to znamená, můj pane?“ **Boží posel**, který se mnou mluvil, mi odpověděl: „Já ti vysvětlím, co to znamená.“

10 A muž stojící mezi myrtovím pokračoval: „To jsou ti, které vyslal Hospodin, aby procházeli zemí.“

11 Oni pak oslovili **Hospodinova posla** stojícího mezi myrtovím: „Procházel jsme zemí a celá země si poklidně bydlí.“

12 Nato **Hospodinův posel** zvolal: „Hospodine zástupů, jak dlouho se ještě nechceš slitovat nad Jeruzalémem a nad judskými městy, jimž dávaš pociťovat svůj hrozný hněv již po sedmdesát let?“

13 Hospodin **poslovi**, který se mnou mluvil, odpověděl slovy dobrými, slovy útěšnými.

14 **Posel**, který se mnou mluvil, mi nato řekl: „Provolej, že toto praví Hospodin zástupů: »Horlím pro Jeruzalém a Sijón velkou horlivostí,

15 jsem hrozně rozlícen na sebejisté pronárody, které hned přiložily ruku k zlému, jakmile jsem se na svůj lid jen maličko rozlítl.«

16 Proto praví Hospodin toto: »Obrátím se k Jeruzalému s hojným slitováním; bude v něm zbudován můj dům, je výrok Hospodina zástupů, a nad Jeruzalémem bude nataženo měřící pásmo.«

17 Dále provolej, že toto praví Hospodin zástupů: »Má města budou znovu oplývat dobrem.« Hospodin znovu potěší Sijón a znovu si vyvolí Jeruzalém.“

Zachariáš 2

1 Pak jsem se rozhlédl a vidím, hle, čtyři rohy.

2 Zeptal jsem se **posla**, který se mnou mluvil: „Co to znamená?“ Odvětil mi: „To jsou ty rohy, které rozmetaly Judu, to je Izraele, a Jeruzalém.“

3 I ukázal mi Hospodin čtyři kováře.

4 Otázal jsem se: „Co se to chystají udělat?“ Odvětil mi: „To jsou ty rohy, které rozmetaly Judu, takže žádný nebyl schopen pozvednout hlavu. Tu přišli tito kováři, aby jimi zalomcovali a srazili rohy pronárodům, které pozdvihly roh proti judské zemi a chtěly ji rozmetat.“

5 Opět jsem se rozhlédl a vidím, hle, muž s měřícím provazcem v ruce.

6 Zeptal jsem se: „Kam jdeš?“ Odpověděl mi: „Vyměřit Jeruzalém, abych viděl, jak bude široký a dlouhý.“

7 A hle, vychází **posel**, který se mnou mluvil. Jiný **posel** mu vyšel vstříc

8 a oslovil ho: „Běž a promluv s tím mládencem. Řekni: Jeruzalém bude městem nehrazeným, tolik v něm bude lidí i dobytka.“

Zacharjáš 3

1 Potom mi ukázal velekněze Jóšuu, jak stojí před **Hospodinovým poslem**, a po pravici mu stál satan, aby proti němu vnesl žalobu.

2 Hospodin však satanovi řekl: „Hospodin ti dává důtku, satane, důtku ti dává Hospodin, který si vyvolil Jeruzalém. Což to není oharek vyrvaný z ohně?“

3 Jóšua totiž, jak stál před poslem, byl oblečen do špinavého šatu.

4 A Hospodin se obrátil k těm, kteří tu před ním stáli: „Svlékněte z něho ten špinavý šat.“ Je-
mu pak řekl: „Pohleď, sňal jsem z tebe tvou nepravost a dal jsem tě obléci do slavnostního roucha.

5 Řekl jsem: Vstavte mu na hlavu čistý turban.“ Tu mu vstavili na hlavu čistý turban a oblékli mu šat. **Hospodinův posel** stál při tom.

6 A **Hospodinův posel** Jóšuuvi dosvědčil:

7 „Toto praví Hospodin zástupů: Budeš-li chodit po mých cestách a budeš-li střežit, co jsem ti svěřil, budeš obhajovat můj dům a střežit má nádvoří a já ti dám právo přicházet mezi ty, kteří zde stojí.“

Zacharjáš 4

5 **Posel**, který se mnou mluvil, mi odpověděl. Řekl mi: „Ty nevíš, co to znamená?“ Řekl jsem: „Nevím, můj pane.“

6 Nato mi řekl: „Toto je slovo Hospodinovo k Zerubábelovi: Ne mocí ani silou, nýbrž mým duchem, praví Hospodin zástupů.

7 Čím jsi ty, veliká horo, před Zerubábelem? Rovinou. On vynese poslední kámen za hlučného provolávání: »Jeruzalém došel milosti!«

8 I stalo se ke mně slovo Hospodinovo:

9 „Ruce Zerubábelovy tento dům založily, jeho ruce jej také dokončí. »I poznáš, že mě k vám poslal Hospodin zástupů.«

10 A kdo pohrdal dnem malých začátků, radostně bude hledět na olovnici v ruce Zerubábelově.“ „Těch sedm, to jsou oči Hospodinovy, prohledávající celou zemi.“

11 Nato jsem mu řekl: „Co znamenají ty dvě olivy po pravé i po levé straně svícnu?“

12 A dále jsem se ho otázel: „Co znamenají ty dva trsy oliv, které jsou nad dvěma zlatými žlábkami, jimiž vytéká zlato?“

13 Tu mi řekl: „Ty nevíš, co to znamená?“ Řekl jsem: „Nevím, můj pane.“

14 Odvětil: „To jsou ti dva synové nového oleje, kteří stojí před Pánem celé země.“

Zacharjáš 5

1 Znovu jsem se rozhlédl a vidím, hle, letí svitek.

2 **Posel** se mě otázel: „Co vidíš?“ Odvětil jsem: „Vidím letět svitek dvacet loket dlouhý a deset loket široký.“

3 Řekl mi: „To je kletba, která vychází na celou zemi. Bude jí odstraněn každý zloděj, každý křivopřísežník.

4 Vychází z mého rozhodnutí, je výrok Hospodina zástupů. Vejde do zlodějova domu i do domu toho, který v mém jménu křivě přísahá, a uhostí se uvnitř jeho domu a zničí jeho dřevo i kámen.“

5 Potom vyšel **posel**, který se mnou mluvil, a vyzval mě: „Jen se rozhlédni a podívej se. Co se tu objevuje?“

6 Otázel jsem se: „Co je to?“ Odvětil mi: „To se objevuje éfa“, a dodal: „Tak to bude s nimi vypadal v celé zemi.“

7 A hle, pozvedlo se olověné víko, a tam uvnitř éfy sedí jakási ženština.

8 Řekl mi: „To je Svévole“, mrštil jí do éfy a přiklopil otvor olověným poklopem.

9 Vtom jsem se rozhlédl a vidím, hle, vycházejí dvě ženy. Vítr se jim opíral do křídel; měly totiž křídla jako čáp. Zvedly éfu mezi zemi a nebe.

10 Otázel jsem se **posla**, který se mnou mluvil: „Kam chtějí tu éfu dopravit?“

11 Odvětil mi: „Chtějí té ženštině vystavět v šineárské zemi dům, a až bude připraven, bude tam uložena na svůj podstavec.“

Zacharjáš 6

1 Znovu jsem se rozhlédl a vidím, hle, mezi dvěma horami vyjíždějí čtyři vozy. Ty hory byly měděné.

2 V prvním voze byly zapřaženi ryzáci, v druhém vraníci,

3 v třetím bělouši a ve čtvrtém grošáci, statní koně.

4 Obrátil jsem se na **posla**, který se mnou mluvil, a otázal jsem se ho: „Co to znamená, můj pane?“

5 **Posel** odpověděl a řekl mi: „To vycházejí čtyři nebeští duchové, kteří stojí před Pánem celé země.“

6 Vraníci vyjíždějí do severní země. Po nich vyrazili bělouši, zatímco grošáci vyjeli do země jižní.

7 Ti statní koně tedy vyrazili ve snaze projet křížem krážem zemi, neboť **posel** řekl: „Projeďte zemi křížem krážem.“ I projížděli zemí.

8 Pak na mne zvolal a promluvil ke mně: „Pohleď, ti, kteří vyjeli do severní země, uklidnili mého ducha, co se severní země týče.“

9 I stalo se ke mně slovo Hospodinovo

Malachiáš 3

1 „Hle, posílám svého **posla**, aby připravil přede mnou cestu. I vstoupí nenadále do svého chrámu Pán, kterého hledáte, **posel smlouvy**, po němž toužíte. Opravdu přijde, praví Hospodin zástupů.

2 Kdo však snese den jeho příchodu? Kdo obstojí, až se on ukáže? Bude jako oheň taviče, jako louh těch, kdo bělí plátno.“

Deuterokanonické knihy

Tobiáš 5

4 Tóbijáš odešel hledat člověka, který by s ním šel do Médie a byl obeznámen s cestou. Vyšel a nelezl Refáela, **anděla**, jak stojí před ním, ale nepoznal, že to je **anděl Boží**.

5 Řekl mu: „Odkud jsi, mladíku?“ Ten mu odpověděl: „Ze synů izraelských, tvých bratří, a přišel jsem sem hledat práci.“ Otázal se ho: „Znáš cestu, kudy se chodí do Médie?“

6 Refáel mu řekl: „Ano, často jsem tam byl a dobře znám všechny cesty. Častokrát jsem šel do Médie a našel jsem přístřeší u Gebaela, našeho bratra, který bydlí v médských Ragách. Z Ekbatan do Rag je to celkem dva dny cesty, leží totiž v horách.“

7 Tóbijáš jej požádal: „Počkej na mne, mladíku. Půjdu k otci, abych mu to oznámil. Potřebuji totiž, abys šel se mnou. Dám ti tvou mzdu.“

8 On mu odpověděl: „Nuže, já posečkám, jenom se nezdržuj.“

9 Tóbijáš odešel a oznámil svému otci Tóbitovi: „Hle, našel jsem člověka z našich bratří, synů izraelských.“ Otec mu odpověděl: „Zavolej mi toho člověka, abych se dozvěděl, jaký je jeho původ, z kterého je kmene a je-li spolehlivý, aby šel s tebou, synu.“

10 Tóbijáš vyšel, zavolal ho a řekl mu: „Mladíku, můj otec tě volá.“ Přišel tedy k němu a Tóbit jej první pozdravil. A on mu řekl: „Přeji ti mnoho dobrého.“ Tóbit mu odpověděl: „Co dobrého mě ještě může potkat? Jsem člověk, jemuž neslouží oči a nevidím nebeské světlo, ale ležím ve tmách jako mrtví, kteří nikdy světlo nespátří. Jsem zaživa mezi mrtvými, hlas lidí slyším, ale nevidím je.“ Refáel mu řekl: „Buď dobré mysli. Tvé vyléčení je už u Boha blízko. Buď dobré mysli.“ Tóbit mu řekl: „Můj syn Tóbijáš chce jít do Médie. Budeš moci jít s ním a vést jej? Dám ti tvou mzdu, bratře.“ Od mu odpověděl: „Budu moci jít s ním, znám všechny cesty. Často jsem cestoval do Médie a prošel jsem v ní všechny roviny i pohoří. Znáám všechny cesty do ní.“

11 Otázal se ho: „Z jakého jsi rodu a z jakého kmene? Pověz mi to, bratře!“

12 Refáel řekl: „Proč potřebuješ znát kmen?“ Tóbit mu odpověděl: „Chci znát podle pravdy, či jsi syn, bratře, jaké je tvé jméno.“

13 Řekl mu: „Jsem Azarjáš, syn velkého Chananjáše z tvých bratří.“

14 Tóbit mu řekl: „Kéž se vrátíš ve zdraví a šťastně, bratře. A nerozhořčuj se na mě, bratře, že jsem chtěl znát pravdu a tvůj rod. Ty jsi můj bratr a jsi ze znamenitého a dobrého pokolení. Znal jsem

Chananjáše i Nátana, dva syny velkého Šemajáše. Oni spolu se mnou chodívali do Jeruzaléma, se mnou se tam klaněli Hospodinu a nepobloudili. Tvoji bratři jsou dobří lidé, jsi z dobrého kořene. Kéž je tvůj návrat šťastný.“

15 Dále mu řekl: „Dávám ti jako mzdu drachmu na den, a co potřebuješ, podobně jako svému synu.

16 Jdi s mým synem a ještě ti přidám na mzdu.“

17 Refáel mu odpověděl: „Půjdu s ním. Neboj se, ve zdraví odejdeme a ve zdraví se k tobě vrátíme, protože cesta je bezpečná.“ Tóbit mu řekl: „Buď požehnan, bratře.“ A zavolal svého syna a vyzval jej: „Připrav se, synu, na cestu a odejdi se svým bratrem. Bůh, který je v nebesích, ať vás tam ochrání a přivede vás opět ve zdraví ke mně, **jeho anděl** ať vás provází svou ochranou, synu.“ Tóbijáš vyšel, aby se vydal na cestu. Políbil svého otce a matku. Tóbit mu řekl: „Jdi ve zdraví.“

18 Jeho matka se dala do pláče a řekla Tóbitovi: „Proč jsi poslal pryč mé dítě? Což není oporou našich rukou, což nevchází a nevychází před námi?”

19 Kéž by ti nešlo o stříbro; ať se stane smetím, když jde o naše dítě.

20 Jak je nám od Hospodina dáno žít, to nám stačí.“

21 Tóbit jí řekl: „Nestarej se! Ve zdraví naše dítě odchází, ve zdraví se k nám vrátí. Tvé oči to uvidí v ten den, kdy k tobě ve zdraví přijde.

22 Nestarej se, neboj se o ně, sestro. Dobrý **anděl** je bude provázet, jeho cesta se vydaří a vrátí se ve zdraví.“ Přestala tedy plakat.

Tóbijáš 6

1 I odešel mládenec a **anděl** s ním. Také pes běžel s ním a doprovázel je. Vydali se tedy na cestu oba, a když je zastihla první noc, přenocovali u řeky Tigridu.

2 Mládenec sestoupil, aby si v řece Tigridu umyl nohy. Tu se vymrštila z vody velká ryba a chtěla mládenci ukousnout nohu. Začal křičet,

3 ale **anděl** na mládence zavolal: „Chyť tu rybu a pevně ji drž.“ Mládenec uchopil rybu a přinesl ji na břeh.

4 **Anděl** mu řekl: „Rozřízni tu rybu, vyjmi z ní žluč, srdce a játra a uschovej u sebe; ostatní vnitřností zahod’ . Žluče, srdce a játer lze užít jako léku.“

5 Mládenec rozřízl rybu, vybral z ní žluč, srdce a játra. Část ryby upekl a snědl, část z ní nechal k nasolení. —

6 Oba šli společně dál, až se přiblížili k Médii.

7 Tehdy se mládenec otázal **anděla**: „Azarjáši, bratře, co je to za lék v srdci a játrech ryby a ve žluči?“

8 Odpověděl mu: „Co se týče srdce a játer ryby, proměň je v dým před mužem či ženou, které trápí démon nebo zlý duch, a všechno trápení od nich odejde a navěky ho budou zproštěni.

9 A když se žlučí pomažou oči člověka, jemuž se na nich udělal bílý zákal, a dýchne se na ně, na ten bílý zákal, oči budou uzdraveny.“

10 Když přišli do Médie, a přibližovali se k Ekbatánám,

11 řekl Refáel mládenci: „Tóbijáši, bratře!“ On odvětil: „Mluv!“ I řekl mu: „Je třeba, abychom této noci přenocovali pod Reúelovou střechou. Ten člověk je tvůj příbuzný. Má dceru a její jméno je Sára.

12 Kromě Sary nemá ani syna ani dceru. Ty jsi její nejbližší příbuzný ze všech lidí, kteří by ji mohli obdržet. A máš právo obdržet i to, co má její otec. To děvče je velice rozumné, zdatné a krásné a její otec je ušlechtilý.“

13 A dodal: „Máš právo si ji vzít. Poslyš mě, bratře, promluví s otcem o tom děvčeti tuto noc, abychom ji dostali za nevěstu pro tebe. Až se vrátíme z Rag, vystrojíme jí svatbu. Víím, že Reúel ti ji nemůže odepřít nebo ji slíbit jinému. Podle ustanovení Mojžíšovy knihy by propadl smrti, bude-li vědět, že ty máš dědické právo před kterýmkoli mužem vzít si ji za ženu. Nuže, slyš mě, bratře, promluvíme o tom děvčeti této noci a zasnoubíme ti ji. Až se vydáme na zpáteční cestu z Rag, vezmeme ji s sebou a dovedeme ji do tvého domu.“

14 Tehdy namítl Tóbijáš Refáelovi: „Azarjáši, bratře, slyšel jsem, že už byla dána sedmi mužům, a ti zemřeli ve svých svatebních komnatách té noci; jakmile k ní vcházeli, umírali. Slyšel jsem, že se o nich říká, že je zabíjí démon.

15 A já se bojím; jí sice neublíží, ale kdo by se k ní chtěl přiblížit, toho usmrtí. Jsem jediný syn svého otce. Kéž nezemřu a neuvedu život svého otce a své matky s trápením nade mnou do hrobu. Nemají jiného syna, aby je pohřbil.“

16 **Anděl** mu odpověděl: „Což se nepamatuješ na příkazy svého otce, že ti přikázal vzít si ženu z domu svého otce? Nuže, poslyš mě, bratře, neměj starost kvůli tomu démonu a vezmi si ji. Já víím, že této noci ti bude dána za ženu.

17 Až k ní vejdeš do svatební komnaty, vezmi část jater a srdce té ryby a vlož na žhavý popel z kadidla. Až vystoupí vůně a démon ji ucítí, uteče a už se u ní neobjeví po všechny věky.

18 Kdykoli budeš s ní, nejprve oba povstaňte k modlitbě a prostě nebeského Pána, aby se vám dostalo milosti a vysvobození. Neboj se, tobě je určena od věků. A ty ji vysvobodíš a půjde s tebou. Mám za to, že s ní budeš mít děti a budou ti jako bratří. Nestarej se!“

19 Když Tóbijáš uslyšel slova Refáelova, že je Sára jeho sestrou z potomstva jeho otcovského domu, velmi si ji zamiloval a přilnul k ní celým srdcem.

Tobiáš 11

14 A pokračoval: „Požehnán buď Bůh a požehnané veliké jeho jméno. Požehnaní všichni **jeho svatí andělé**. Ať se jeho veliké jméno projeví na nás. Požehnaní buďte všichni **andělé** po všechny věky. Neboť on na mě seslal bolest, a hle, vidím svého syna Tóbijáše.“

Tobiáš 12

6 Tu je **anděl** oba vzal stranou a řekl jim: „Dobrořečte Bohu a vzdávejte mu chválu přede všemi živými za dobro, které vám prokázal, dobrořečte a pějte chválu jeho jménu. Slova Boží uvádějte ve známost s úctou všem lidem. Neváhejte mu vzdávat chválu.

7 Je dobré zachovávat královo tajemství, ale Boží skutky je třeba odhalovat a s úctou vzdávat chválu. Konejte dobro, a zlo vás nepostihne.

8 Dobrá je modlitba v pravdě a milosrdenství se spravedlností je lepší než bohatství s bezprávím. Je lépe prokazovat milosrdenství, než shromažďovat zlato.

9 Milosrdenství vytrhuje ze smrti a očisťuje od každého hříchu. Ti, kdo prokazují milosrdenství, budou nasyceni životem.

10 Ti, kdo páchají hřích a nespravedlnost, jsou nepřátelé vlastní duše.

11 Celou pravdu vám oznámím a nic před vámi neskryji. Už jsem vám pověděl: Je dobré zachovávat královo tajemství a slavně odhalovat Boží skutky.

12 Hle, kdykoli ses modlil ty, Tóbite, i Sára, já jsem vnesl připomínku vaší modlitby před Hospodinovu slávu. A když jsi pohřbíval mrtvé, právě tak.

13 Když jsi neváhal vstát a opustit svou hostinu a šel jsi pochovat mrtvého, byl jsem poslán k tobě, abych tě vyzkoušel.

14 Bůh mě rovněž poslal, abych tě vyléčil, i Sáru, tvou snachu.

15 Já jsem Refáel, jeden ze sedmi **andělů**, kteří jsou připraveni, aby vcházeli před Hospodinovu slávu.“

16 Tu se oba zděsili, padli na tvář a zmocnila se jich bázeň.

17 Refáel jim však řekl: „Nebojte se, pokoj vám. Dobrořečte Bohu po všechny věky.

18 Dokud jsem byl s vámi, nebyl jsem s vámi z vlastní laskavosti, nýbrž z Boží vůle. Jemu dobrořečte po všechny dny a pějte mu chválu.

19 Mohli jste vidět, že jsem nic nejedl; co vám bylo dáno vidět, bylo jen zdání.

20 Nyní dobrořečte na zemi Hospodinu a vzdávejte chválu Bohu. Hle, já vstupuji k tomu, který mě poslal. Sepište všechno, co se vám přihodilo.“ Poté se vznesl vzhůru.

21 Když pak oni povstali, už jej nemohli spatřit.

22 Dobrořečili Bohu a vzdávali mu chválu. Vzdávali mu chválu za tyto jeho velké skutky, že se jim zjevil **Boží anděl**.

Ester 5

7 Řekla mu: „Viděla jsem tě, pane, jako **Božího anděla**. Srdce se mi rozbouřilo strachem z tvé slávy. Neboť jsi, pane, hodný obdivu a tvůj obličej je plný milosti.“

Moudrost 16

20 Svůj lid jsi naopak nasýtil pokrmem **andělů**; aniž se museli namáhat, poskytovals jim hotový chléb z nebe, přinášející plné uspokojení a vyhovující každé chuti.

Sírachovec 48

20 Vzájali milosrdného Hospodina a vzťahovali k nemu ruce. Svatý z nebe je ihned vyslyšel a vysvobodil je prostrednictvím Izajáše.

21 Udeřil na tábor Asyřanů a **jeho anděl** je vyhladil.

22 Chizkijáš činil totiž to, co se líbilo Hospodinu, chodil pevně po cestách svého otce Davida, jak mu to přikázal prorok Izajáš, muž veliký a věrohodný ve svém vidění.

Báruk 6

6 **Můj anděl** je s vámi, on ochrání vaše duše.

Azarjášova modlitba 3

49 S těmi však, kteří byli s Azarjášem, sestoupil do pece **anděl Hospodinův**, vypudil plameny ohně z pece

59 Dobrořečte Hospodinu, **jeho andělé**, velebte a vyvyšujte ho navěky.

Zuzana 1

55 Řekl mu Daniel: „Věru, zalhal jsi ve svůj neprospěch. Hle, **anděl Boží** má už od Boha rozkaz, aby tě rozťal vpůli!“

56 Dal ho odvést pryč a rozkázal přivést druhého. Tomu řekl: „Plemeno kenaanské a ne judské, krása tě omámila, vášní je zvráceno tvé srdce.

57 Takhle jste se chovali k dcerám izraelským a ony ze strachu se vám podvolovaly, ale dcera judská si nedala líbit vaši svévoli.

58 Teď mi řekni: Pod kterým stromem jsi je přistihl spolu obcovat?“ Odpověděl: „Pod dubem“.

59 Daniel mu řekl: „Věru, i ty jsi zalhal ve svůj neprospěch. **Anděl Boží** už čeká, má meč, aby tě rozťal vpůli; tak vás oba zahubí.“

Bél a drak 1

33 V Judsku byl prorok Abakuk. Ten připravil pokrm, vložil do košíku chleby a šel na pole, aby to donesl žencům.

34 **Hospodinův anděl** řekl Abakukovi: „Pokrm, který máš, zanes do Babylóna Danielovi do lví jámy!“

35 Abakuk namítl: „Pane, Babylón jsem nikdy neviděl a o žádné lví jámě nevím!“

36 **Hospodinův anděl** ho tedy uchopil za kšticí, držel ho za vlasy a prudkostí svého ducha jej donesl do Babylóna nad jámu.

37 Abakuk zvolal: „Danieli, Danieli, vezmi si pokrm, Bůh ti jej posílá.“

38 Daniel řekl: „Ty sis na mne vzpomněl, Bože! Neopouštíš ty, kdo tě milují.“

39 Potom vstal a najedl se. Abakuka však **anděl Boží** dopravil ihned zpátky do jeho domova.

1 Makabejští 7

40 Juda tábořil u Chadáši se třemi tisíci mužů a takto se modlil:

41 „Když se jednou vyslanci asyrského krále rouhali, vyšel **tvůj anděl** a zahubil jich sto pětadesát tisíc

42 Znič dnes i toto vojsko před našima očima, aby ostatní pochopili, že zlořečil tvé svatyni. Sud' ho podle jeho proradnosti!“

2 Makabejští 11

6 Když se bojovníci Makabejského doslechli, že Lýsiás obléhá pevnosti, se slzami a nářkem prosili spolu se zástupy lidu o ochranu Hospodina, aby seslal **dobrého anděla** k záchraně Izraele.

2 Makabejští 15

22 Modlil se takto: „Ty Pane, jsi poslal **svého anděla** k judskému králi Chizkijášovi a on zahubil ve vojsku Sancheribově kolem sto osmdesáti pěti tisíc mužů.

23 Proto, Panovníku nebes, sešli **dobrého anděla**, aby byl před námi a zahnal je v hrůze a chvění,

24 ať tvou mocnou rukou jsou zahubeni všichni, kdo s rouháním vyšli proti tvému svatému lidu!“ Tak se modlil.